

עיטורי ירושלים

מידותיהם של ישראל

ישיבת 'עטרת ירושלים'

כסליו-טבת תשע"ח | גיליון 121

בחול המועד סוכות נערך בישיבה כנס שעסק בנושא:

מידותיהם של ישראל –

האם מידות טובות קודמות לכל? האם בדורנו התקדמנו?

האם אדם יכול לשנות את אופיו ומידותיו? ומה הדרך לכך?

בחוברת שלפנינו שיכתוב ועריכה של חלק מהשיעורים שניתנו

בכנס זה.

מוסרי השיעורים לא עברו על הדברים, ומלוא האחריות על

המערכת בלבד.

4	מידותיהם של ישראל הרב שלמה אבינר
12	ענוה הרב יוסף קלנר
22	העלאת הטבע הישראלי והעולמי הרב יחזקאל גרינולד
43	מידת האהבה הרב נחשון קנדל

ישיבת עטרת ירושלים

הגיא 51, ירושלים העתיקה, ת"ד 1076 ירושלים 91009
טל' 02-6284101, פקס' 02-6261528 | www.ateret.org.il

מידותיהם של ישראל

הרב שלמה אבינר

סגולת ישראל

הכנס ה-80, שמונים לגבורות - אשרינו שזכינו - עוסק במידותיהם של ישראל. יסוד האמונה הוא סגולת ישראל כדברי ספר 'הכוזרי'. המלך מבקש מהחבר להסביר לו מהי אמונה בד', והחבר מסביר קודם מיהו עם ישראל. הגר"א אמר שצריך ללמוד ספר 'הכוזרי' שעיקרי אמונת ישראל ותורה תלויים בו. אי אפשר לקרוא את כל הספרים, הלוואי וזכינו, לכן נקרא את הספרים שמצויים בהם העיקרים, עיקרי אמונת ישראל ותורה. גם במדרש (תנא דבי אליהו רבה פרק טו) כתוב שאחד שאל את אליהו הנביא: מה הכי אהוב, מה הכי חשוב - עם ישראל או התורה? ענה לו אליהו הנביא: אם תשאל אנשים, יגידו לך שהתורה, אבל אני אומר שישראל קדמו, כי צריך כתובת לתורה. כמו שאי אפשר ללמד מתמטיקה לקוף, כך אי אפשר לתת את התורה לכל עם ולשון. היום בו תרגמו את התורה ליוונית היה כיום שנעשה בו העגל. כך גם בברכות התורה: "אשר בחר בנו מכל העמים - ונתן לנו את תורתו". כיוון שד' בחר בנו, ברא אותנו בסגולה מיוחדת, הוא נתן לנו את התורה, ולא אשר נתן לנו את התורה וכיוון שאנו מקיימים תורה הוא בחר בנו. כיוון שהוא בחר בנו, אנו שייכים ומוצאים את אושרנו בקיום התורה, ולא בכיוון השני.

הרמב"ן שואל: מדוע לא כתוב למה ד' בחר באברהם, לעומת נח אצלו כתוב שהיה "איש צדיק" (רמב"ן בראשית יב ב). אומר המהר"ל ב'נצח ישראל' (פרק יא), שאם בחירת אברהם אבינו היא בגלל שהוא היה צדיק, יוצא שרק אם אנחנו צדיקים - אנחנו נבחרים, אך אם איננו צדיקים - איננו נבחרים, הבחירה נפסקת. לכן ד' בחר באברהם כי הוא בחר באברהם, ולכן בין שאנחנו צדיקים ובין שאיננו צדיקים אנחנו נבחרים. בקידושין לו: "בנים אתם לד'". אם נוהגים מנהג בנים - כן, אם לא נוהגים מנהג בנים - לא. אמר רבי מאיר: בין כך ובין כך נקראים בנים.

כלומר, הבחירה של עם ישראל היא בחירה מוחלטת, נצחית, בלתי משתנה. מה שכמובן הוא ההיפך הגמור של היסוד הראשי של התיאולוגיה הנוצרית, שאומרת: עם ישראל חטא, לכן הוא כבר לא עם ישראל. באמת הרישא נכונה, באמת חטאנו: חורבן בית ראשון, חורבן בית שני. אנחנו מודים באשמה. אבל החלק השני לא נכון, אנחנו תמיד נשארים עם ישראל. רבי יהודה הלוי מדגיש את זה, וכן המהר"ל ה'שפת אמת' ומרן הרב קוק. הם לא המציאו את זה, זה כתוב בכל הראשונים והאחרונים, אך הם הרחיבו והעמיקו בזה. [עיין בספר שיחות הרב צבי יהודה סגולת ישראל שכולו עוסק בנקודה זו. ספר זה אינו לקט שיעורים כמו שאר הספרים, אלא הוא נושא אחד ארוך מורכב משיעורים רבים שלימד רבנו].

מידות טובות - ביטוי לסגולה

אם כן יש סגולה ישראלית נצחית, ומה היא? היא באה לידי ביטוי במידותיהם של ישראל. בגמרא יבמות (עט ב): "הגבעונים לא מבני ישראל המה". מדוע? ישראל הם רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים, ואילו הגבעונים אינם כאלה, לכן הם לא עם ישראל. אבל הם התגירו? אז הגיור שלהם לא היה גיור טוב, הם לא בני ישראל. נגמר. הם לא משלנו. מי שמרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו, ומי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו. ב'שולחן ערוך' אבן העזר סימן א: אם מציעים לך בחור והוא לא מרחם על הבריות, אל תתחתני איתו. למה, אולי כי קשה לחיות איתו? לא, אולי הוא לא יהודי. איך זה יכול להיות שהוא אינו מרחם על הבריות? רבנו הרב צבי יהודה היה מספר על רופא אחד בשווייץ, לא דתי אבל יהודי, שבאמצע הלילה דופקים בדלתו: "אתה יכול לבוא, הבת שלי חולה". "כן, גברת, אני מתלבש ואני בא. איפה את גרה?" "שם" ... "אבל זה בקצה השני של העיר! יש שם רופאים מעולים". "נכון, אך הם לא יקומו באמצע הלילה, אני יודעת שאתה תקום כי אתה יהודי ואני יודעת שליהודים יש לב טוב".

סיפר לי חבר שעבד באגודת הסטודנטים בארה"ב. באה סטודנטית ממוצא אינדיאני ובפיה מספר בקשות ובהן רצונה להתחתן דווקא עם יהודי. למה? אצלנו האינדיאנים ידוע, שהיהודים הם בעלים טובים.

אם כן, אלו תכונות האומה. בשבעים הפרקים הראשונים של ספר 'מורה נבוכים' יש מילון, הסבר מושגים. "הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם. הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם", אומר הנביא (ישעיה

נא א-ב). אברהם ושרה הם מחצבה, ואנחנו אבנים קטנות שחצבו מן המחצבה. אומר הרמב"ם שלאבן שחוצבים מהמחצבה יש אותן תכונות של המחצבה. כמובן המחצבה היא ענקית, אברהם אבינו הוא "האדם הגדול בענקים" (יהושע יד טו), ושרה אמנו היא הגדולה בענקיות, ואילו לעומתם אנחנו קטנים קטנים, אבל מאותו חומר. אם אתה רוצה להכיר את המידות של אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב רחל ולאה, יש ספר שלם, ספר בראשית, שעוסק במידותיהם הטובות, ומידות אלו עוברות בירושה.

שאלה: אם המידות עוברות בירושה, מדוע ישמעאל ועשיו היו רשעים?

תשובה: עצור! שנים עשר השבטים לא היו רשעים. הם אמנם עשו דברים חמורים, אך גם עשו תשובה. המידות הללו הן עניין של עם שלם, ואילו יחידים יכולים להחליק החוצה. לפעמים זה קורה ליחידים רבים, כגון עשרה שבטים שגלו ונעלמו מתוך שנים עשר. אמנם חלק מהם חזרו על ידי ירמיהו הנביא שהלך והביאם, אך לא כולם. אומרים התוס' בערכין טו, שבקריאה בספר עזרא מוכח שעלו גם בני שבטים אחרים, ולא רק משבטי יהודה ובנימין. אם כן, יחידים יכולים להחליק החוצה, וזה ודאי עצוב, אך עם ישראל לא יכול להחליק החוצה מכיוון שהתכונות הללו מובלעות בו, תכונות אבותינו אברהם יצחק ויעקב. משל למה הדבר דומה? ברזל הוא מתכת לא כל כך נוחה. יש לך חרב מברזל, היא נשברת. כדי שלא תישבר מחממים אותה ונותנים לה להתקרר לאט לאט, אך אז היא כמו גומי ואינה יעילה כנגד האויב. מה ניתן לעשות? מחממים עד שהחרב נהיית אדומה, טובלים במים והיא נעשית מחוסמת - חזקה אך שברירית... עד שבא האנגלי מסמר והמציא את הפלדה, שהיא גם גמישה וגם חזקה. הוא השחיל מולקולות של פחם בין מולקולות הברזל בעזרת הכור.

כך אנו נוצרנו בכור הברזל במצרים, שם 'השחיל' בנו הקדוש ברוך הוא את התכונות של אברהם יצחק ויעקב. מרן הרב קוק מברר בספר 'אורות', האם יהודי הוא גוי-יהודי, שתי קומות, או שהוא יהודי מכף רגל ועד ראש. אלה חקירות שנמצאות בספר 'פרשת דרכים'. הוא אומר שזה נושא עמוק, אבל נראה שבתחילה היינו גוי עם קומת יהודי ולכן ישמעאל ועשיו החליקו, אך ממצרים והלאה אנחנו יהודים מכף רגל ועד ראש, בעלי תכונות מידותיהם של ישראל - רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים. כמובן, התכונה הראשית מכל המידות היא לב טוב, ככתוב בפרקי אבות: רואה אני את דברי רבי אלעזר בן ערך יותר מדבריכם, שאמר לב טוב, שבכלל דבריו דבריכם. מי שיש לו לב טוב יהיו לו כל המידות הטובות, ומי שאין לו לב טוב יהיה לו קשה. יש משל ידוע למלך

שאמר לידידו: יישר כוח, הצלת את המדינה, מה אתה רוצה בתור פרס? מדינה אחת, שתהיה רמטכ"ל, שאתן לך את ביתי, שאתן לך אוצרות זהב? ענה לו: אני רוצה את הנסיכה, מכיוון שאם תהיה לי הנסיכה אהיה גם רמטכ"ל, גם שר, גם עשיר... כך הוא לב טוב.

אברהם מצווה את אליעזר שיחפש בחורה בשביל יצחק. זו החלטה אחראית מאוד, עם מי יצחק יתחתן, מכיוון שאברהם התחתן עם שרה - אלה אנחנו, והתחתן עם הגר - אלה הערבים... הולך אליעזר בדרך ומהרהר: איזו אחריות, אולי אחפש בחורה עשירה? שטויות. אולי בחורה חכמה עם משקפיים? שטויות. אולי בחורה יפה? שטויות. אמצא בחורה עם לב טוב. הוא פוגש את רבקה ושואל: סליחה, אפשר לקבל כוס מים? כן, בבקשה, אתן לך, לאנשיך ולגמליך. היא רצה מן הבאר אל השוקת והאיש משתאה, עומד המום, ועוד עשרה עבדים משתאים כמוהו. אמר לה אליעזר עבד אברהם: את באמת פראיירית, אבל הבוס שלי הוא מלך הפראיירים... אולי את רוצה להתחתן עם הבן שלו? כן. אבל לא ראית אותו? לא ראית תמונה? שמא תאמרו שהיא הייתה רכת אופי, לא... היא אמרה להוריה - כמובא בתמצית ברש"י - אני מתחתנת איתו בין שזה מוצא חן בעיניכם ובין שלא, איני שואלת אתכם. וגם אם זה לרעתכם, אל תעשו לי סחיטה רגשית, אני מתחתנת איתו, שלום הורים יקרים. היא ודאי לא הייתה רכת אופי.

מידות ומצוות

המידות הטובות הן תכונה פנימית של עם ישראל, ועל יסודן באה התורה. הדבר מתברר במיוחד לפי שיטת רבי חיים ויטאל (שערי קדושה א ב) שאומר שמידות טובות אינן מצווה מהתורה.

שאלה: והרי בספר 'חובות הלבבות' כתוב בהקדמה שיש חובות הלבבות ויש חובות האיברים? וכן כותב הרמב"ם בפרק א מהלכות דעות שמידות טובות נלמדות מהפסוק "והלכת בדרכיו".

תשובה: גברא אגברא קרמית? אתה מקשה על אדם א מאדם ב? רבי חיים ויטאל דיבר בשם האריז"ל ולא בשם רבנו בחיי והרמב"ם.

אם מידות טובות אינן מצווה אז לא צריך מידות טובות? אלא זה מעל כל המצוות, זה הבסיס לכל המצוות, מכיוון שאם אין מידות טובות - הבסיס עקום

וכל המצוות קורסות. זה סם החיים וסם המוות, ככתוב בגמרא: "זכה - נעשית לו סם חיים, לא זכה - הוא לא זך - נעשית סם המוות".

למה הדבר דומה? לרמב"ן שאומר שאין מצווה להאמין בד'. והרי הרמב"ם אומר שיש מצווה? עונה הרמב"ן: אני יודע, אני כותב את זה בפירושי על ספר המצוות של הרמב"ם שאני חולק עליו בזה! אין מצווה להאמין בד', מכיון שאמונה בד' אינה מצווה, אלא היא הבסיס והיסוד ומעל לכל המצוות, וללא אמונה כל המצוות נופלות. הרמב"ן מביא מדרש חז"ל: מלך כבש מדינה, ואמר לתושביה: קבלו מלכותי וקבלו את הציוויים שלי. אבל אם אנחנו לא מקבלים שהוא המלך של המדינה, הוא פולש, נאמר לו: לך מפה, למה שנציית לפקודות שלו? לכן אמונה בד', אומר הרמב"ן, היא מעל כל המצוות.

אומר רבי חיים ויטאל: מידות טובות הן מעל כל המצוות, הן שורש כל המצוות. ודאי גם הרמב"ם מסכים לכך שאמונה היא שורש כל המצוות, שהרי כתב הלכות יסודי התורה שעוסקות באמונה ואהבת ד', ואחר כך כתב הלכות דעות, ואחר כך הלכות לימוד תורה, ואחר כך הלכות עבודה זרה, ואחר כך הלכות תשובה. גם 'חובות הלבבות' מסכים שמידות טובות הן השורש, והוא כותב בפירוש שחובות הלבבות הן הבסיס לחובות האיברים. אלה תכונות הנפש הפנימיות של האדם מישראל.

לימוד מידות טובות

שמה תאמרו: אם יש לנו מידות טובות באופן טבעי, לא צריך ללמוד 'חובות הלבבות', לא 'שערי קדושה' ולא 'מסילת ישרים'. באופן עקרוני זה נכון, אך כידוע, כל דבר אפשר לקלקל. לאדם יש עיניים טבעי, אך אם סוגרים אותן בחושך חודשים או שנים, קשה מאוד לראות בהן אחר כך. אדם שבר את הרגל, שוכב חצי שנה עם גבס, כאשר מורידים לו את הגבס הוא לא יכול ללכת, הוא צריך פיזיותרפיה שתעזור לו ללכת כאילו הוא בן שנה. אם כן אפשר לאבד גם דברים טבעיים. הקדוש ברוך הוא נתן לאדם מתנות רבות: ידיים, רגליים וכך הלאה, והוא יכול לאבד הכל בתאוונה. ב'מורה נבוכים' (ג יב) מסביר זאת הרמב"ם. אדם יכול לאבד גם את המידות הטובות, מכיון שקלקלו אותן. מי קלקל אותן? הרומאים והיוונים, החינוך המקולקל. במקום ללמד בבית הספר שצריך לב טוב ומידות טובות, ענווה צניעות ועוז, מלמדים את הילד שצריך להרוויח הרבה כסף, וכבוד ומעמד. קלקלו אותו ולכן הוא צריך לתקן ולקבל את המידות הטובות בחזרה.

אדם הראשון נצטווה לעבדה ולשומרה, לעבוד ולשמור כדי שמה שקנה לא ילך לאיבוד. צריך לעבוד ולגלות את המידות הטובות. אם צריך לעבוד כדי לגלותן, מה התועלת בכך שהן בתוכנו כבר מלידה? להבדיל מהאדם, קוף גם אם יעבוד קשה כל חייו לא ידע מתמטיקה מכיוון שאינו מוכשר למתמטיקה. אנחנו מוכשרים למידות טובות, ועל ידי עמל נצליח. "אדם לעמל יולד", אך העמל יכול לגלות רק מה שיש, לא מה שאין. המהר"ל ב'תפארת ישראל' מברר שהאדם הוא יצור בכוח ולא בפועל. היצורים התחתונים הם בכוח ובפועל, כלומר, הסוס הוא סוס, יש לו את כל הסוסיות, וכן הוא ביצורים העליונים - המלאכים. לעומת שני אלו, האדם הוא בכוח ולא בפועל, הוא זקוק לעמל. העמל קשה, אך הדבר ניתן להשגה.

לגויים, לעומת זאת, אין מידות טובות. בעתיד תהיינה להם, אך כיום בפועל אין להם. ומה עם גוי פלוני שהוא צדיק גדול? הוא כבש את טבעו, אך העמים בתור עמים אינם עמים טובים, הם עמים רעים, כולם. אנחנו מכירים את כל העמים, כולם רצחו אותנו או מסרו אותנו לרציחה ולא הגנו עלינו, לא נתנו לנו מפלט בשואה. גם האנגלים לא נתנו לנו לעלות לארץ. וכן על האמריקאים אסור לנו לסמוך. בתוך העמים יש אנשים אידאליסטיים, יוצאי דופן, צדיקי אומות העולם וחסידי אומות העולם, אך בתור אומה כולם אומות רשעות. לעומת זאת, אנחנו אומה צדיקה, ובפרטים יש פושעי ישראל ורשעי ישראל, אך הם יוצאי דופן.

מה נשאר בדורנו?

יש שאלה כבדה מאוד: למעלה משלושת אלפים שנה אנחנו מלמדים אמונה בד', ממתן תורה ואפילו לפני כן, מאברהם אבינו, ולפתע בדורנו יש בעם ישראל כופרים ואתאיסטים רבים. האם עמל של אלפי שנים ירד לטמיון?

כותב מרן הרב ב'שמונה קבצים' (א שעז): **"אין להיבהל כלל אם אחרי עבור תקופה ארוכה של פעולת ישראל על עצמם ועל העולם, ישובו המחשבות של הכפירה להתפשט בעולם, אם כן צדיק מה פעל"**. לכאורה הכל ירד לטמיון. תשובה: **"כי אין עיקר תיקון העולם ניכר במה שמתבטא בפה ודבר שפתיים"**. אמונה בד' אינה עניין של הצהרות, כדברי הרמב"ם ב'מורה נבוכים' (א נ) שאמונה אינה דבר הנאמר בפה בלבד. **"עיקר הדבר תלוי בעצמות שכלול החיים ופנימיות הנפשות, באדם, ובחיים המתפשטים במלוא כל"**. השאלה מה קורה בפנים, בנפש. **"ובזה אין לשער כמה נתפתח העולם, וכמה אמת, צדק ויושר, מונח הוא בתוך עצם חיי הנפשות, יותר ממה שהיה בימים הקדומים, שאור ד' לא**

פעל בעולם. בפנים יש מידות טובות יותר ממה שהיה פעם, אף על פי שבחוץ יש כפירה. אל תתבלבל, **"הפנימיות היא דעת ד' ואור ד', אפילו כשהיא מתגלמת בלבוש של כפירה"**. בפנים יש אמונה הבאה לידי ביטוי במידות הטובות, ואילו מבחוץ, בהצהרות, יש כפירה.

אותו דבר אומר מן הרב בקיצור במקום אחר ב'שמונה קבצים' (ארלד): **"ביושר הדעת ובמידות טובות, יש יותר אמונה ודבקות אלהית, מבאמונה דיבורית וציורית רגשנית"**. לאדם שיש מידות טובות, מוסר טבעי, יושר דעת, בינה טבעית, ואינו אומר דברים עקומים, - יש יותר אמונה ודבקות אלוהית מאשר באמונה דיבורית, בשיעורים על אמונה, על ד'. וכן "אמונה ציורית רגשנית", דמיונית ורגשית. יש לו גיטרה ורגש, והוא שר... זו אינה אמונה בד', זה סתם. בימינו זה נקרא מתחבר, מתרגש, מוצא את עצמי, אך אין לזה בהכרח קשר עם אמונה בד', אין בפנים הרבה אמונה בד'. איך נדע אם יש אמונה בד' בפנים? נבדוק יושר דעת ומידות טובות. יש גם אדם שיש לו הרבה מידות טובות והוא לא יודע לדבר ולבטא את עצמו ולהעביר שיעורים, או שאינו יודע להתרגש, כך הוא נברא, יש נשמות כאלו כמבואר בספר התניא. הוא לא גדול בשכל וברגש, אך הוא גדול באמונה שהוא לא יודע להרגיש אותה ולהסביר אותה. מה הוא יודע? יושר דעת ומידות טובות. האמונה נמצאת "בפנימי פנימיות", והאדם לא מרגיש ולא משכיל אותה. **"גדולה היא העריגה למקוריות טהורה אלוהית"**, שאיפה השתוקקות אל ריבונו של עולם, **"ותכפר את הפשע של קרום הכפירה"**. יש לו קרום דק של כפירה, ואילו בפנים יש אמונה.

זה מזכיר סיפור: הרב הלל צייטלין, שהיה סופר גדול ומאמין גדול ועמקן, הגיע לארץ וראיין את הרב זוננפלד שהיה נגד הציונות. אמר לו: מה אתה אומר על הציונים? הם חוטאים ופושעים. והרי הם טובים מבפנים? אין דבר כזה טובים מבפנים, הם חוטאים ופושעים, צריך להילחם נגדם. אבל בנשמה...? נשמות זה נסתר, לא פוסקים על פי נסתר. אחר כך ראיין את מן הרב קוק, שאמר בדיוק ההיפך: הם אנשים טובים, אידיאליסטים, בעלי מידות טובות. והרי הם אתאיסטים ומקולקלים? נכון, אך בפנים, בנשמה, הם טובים. שאל הרב הלל: מה זה משנה שבפנים בנשמה הם טובים, הרי לא פוסקים על פי הפנים? המעשים מקולקלים ולכן צריך להילחם נגדם. השיב מן הרב: בדור הזה פוסקים על פי הנשמה. שאל אותו: למה? השיב מן הרב: קראתי את ההספד שלך על ברנר, שהיה מלך הכופרים...

וכן כתב הרב צייטלין בהספדו על יוסף חיים ברנר: "יש לי חבר תלמיד חכם גדול

שמלמד זכות על כולם, מלבד ברנר. פעם סיפרתי לאותו תלמיד חכם אודות רב גאון גדול בשם הרב דוידוביץ'. יום אחד באה אליו שאלה הלכתית. התבונן הרב ואמר: 'אמנם נוהגים להחמיר, אך מעיקר הדין ניתן להקל', וכן פסק. וכן פסק בשאלה השנייה והשלישית. ואז התעורר אצלו ספק, אולי סתם רבנים מחמירים ללא טעם, או אז, התחיל לעבור בצורה מסודרת אחרי פסקים, פירק אותם אחד אחד, והיה הולך ומקל, הולך ומקל. בתחילה, ציבור הרבנים לא ייחס לכך חשיבות, שהרי טבע העולם הוא שרב פלוני מקל ורב אלמוני מחמיר. אלא, פתאום שמו לב שהוא באמת מקל בצורה שיטתית, ומיד חששו: 'מה יהיה? זה עלול לגרום קטסטרופה!'. קראו לאסיפת רבנים שעסקה בענייניו; במיוחד, היה שם רב צעיר אחד שדיבר בתקיפות עצומה על כך שיש להחרים את הרב דוידוביץ' ולהודיע ברבים שהוא לא מייצג את הרבנים. כשסיים לדבר, חיכו לראש הרבנים שידבר. שאל ראש הרבנים את הרב שדיבר בחריפות: 'האם אביך שלח אותך לדבר כך?' - 'כן', ענה. 'ומה סדר יומו של אביך?' שאל ראש הרבנים. 'תראה', ענה הרב הצעיר, 'הוא קם בבוקר, נוטל ידיו, מתפלל, אוכל פת של שחרית, עוסק בענייני ציבור עד הצהריים, אז הוא נח, מתפלל מנחה, לומד תורה עד תפילת מעריב. לאחר מכן, לומד ומקבל קהל על פי הצורך, ואז הולך לישון'. 'אם כן', ענה ראש הרבנים, 'אביך חי ככל אדם. אוכל, שותה, לומד, נח וישן. **והוא מעיז** לדבר נגד הרב דוידוביץ'?! הרב דוידוביץ' שצם כל יום, שלא ישן, שלא עושה שום דבר - רק עוסק בתורה יומם ולילה!'. כששמעו זאת כל הרבנים הורידו את הראש ויצאו מן האולם בהתגנבות יחידים... אם כן, אמר אותו תלמיד חכם לרב צייטלין: 'מה סיפור זה קשור ליוסף חיים ברנר? וכי ברנר הוא תלמיד חכם שיש לשבח אותו?'. אמר לו הרב צייטלין: 'כבודו חי טוב, אוכל טוב, ישן טוב, וכשחסר לך משהו, ודאי שתדאג למלאות את החסר, ואתה, מעיז לדבר נגד ברנר שהקריב את כל חייו עבור כלל ישראל? שאין לו כלום בחייו אלא עם ישראל? כבודו מעיז לדבר נגדו? אפילו במותו, כשבאו ערבים לעשות פוגרום, התחבאו עמו קבוצת כוורנים ולא היה מקום לכולם להימלט ברכב. ברנר לא הסכים לצאת קודם שכולם יפנו. למחרת ניסו לברוח מהבית ואז נתקלו בערבים שרצחום. וכבודו מעיז לדבר על אדם שמסר נפשו על עם ישראל?'. אמר הרב: 'ומה עם כל דברי הכפירה שאמר?'. השיב הרב צייטלין: 'והוא רחום יכפר עוון'."

אמר מרן הרב לרב צייטלין: קראתי את ההספד שלך על ברנר. בסדר, אמר הרב צייטלין, ברנר זה דבר מיוחד. לא, לא, השיב מרן הרב, יש הרבה ברנר בדור

שלנו...

ענוה

הרב יוסף קלנר

משמעות המושג ענוה

רבים אינם מודעים לכך שאין בהכרח התאמה בין מה שמצוי במוחות רוב בני האדם, גם אצל אלה המוגדרים נאמני תורה ויראת שמים, לבין מה שהתורה מבינה במושג הזה, ענוה.

השאלה הראשונה שעלינו לשאול את עצמנו היא מה זו באמת ענוה. כמו שאמונה איננה רק הכרזה שהאדם מכריז ומודיע שהוא 'מאמין', אלא זו עבודה, בנין שאדם בונה בקרבנו. האדם בעבודת בנין המידות שלו צריך ראשית כל לברר לעצמו היטב את משמעות המושגים. גם כאן, כשאנחנו באים לעסוק במידת הענוה מוטל עלינו קודם כל לברר את משמעות המילה.

ביחס לענוה כותב הרב¹:

"רבים נתקשו בהבנתה, כי היה נראה להם עיקר הענוה שיהיה האדם חושב בעצמו שאינו בן מעלות". מי הוא הענו? החושב עצמו לכלום, החושב עצמו כיצור שאין בו מתום. וככל שחושב עצמו לפחות המעלה, הוא מנמיך את עצמו, ומי שלא חושב את עצמו זהו העניו. על הבנה כזאת כותב הרב: **"אם כן ראוי לומר שהשלם ראוי לו שישא לשוא נפשו ולהכזיב בדעתו לחשוב שאין בו מעלה, אם הוא יודע חכמה יחשוב שאינו יודע וכיוצא בזה".** אין זו ענוה. זו דגנרציה. הרב מבטל מכל וכל הבנה מעין זו בענוה - **"הזאת היא נעמי"**, זו מידה נעימה? היתכן? **"המדה החשובה שבמדות הנפש, זה ענין מר ודבר זר".** זאת איננה ענוה.

"יסוד הענוה היא הכרת האמת לאמתתה, בלא שום עורון וערבוביא של דמיון, שברוב האנשים האהבה הנפרזה לעצמם מסמאת את עיניהם מלראות בחסרון הנמצא בעצמם, וממילא גם בטובת ריעיהם וביתרונם. אבל הענו רואה את עצמו מכובד מצד צלם אלהים אשר בו, מצד החכמה

1 מאורות הראיה לחנוכה ופורים, עמ' רעט.

והטוב הנקנה בנפשו, ומוכן לראות גם כן את חסרונותיו בלא שום משוי פנים, וכן רואה הוא ביתרון חברו מצד צלם אלהים וסגולת הנפש".²

אם כן, מה הוא יסוד הענוה? - 'הכרת האמת לאמתתה', הגדרת האמת לאמתתה גם ביחס לעצמו, זאת אומרת ביחס לעצמו בשיפוט העצמי שאדם שופט את עצמו כמות שהוא, ללא הפרזה וללא מיעוט. מכון לאמת בלא שום עיורון ועירבוביא של דמיון. זה אמנם נראה פשוט, אך איננו פשוט כל עיקר, כי לרוב בני האדם קשה לראות את עצמם כמות שהם. ברוב האנשים האהבה הנפרזה לעצמם מסמאת את עיניהם מלראות חסרון הנמצא בהם. תופעה מוכרת, אין אדם רואה נגעי עצמו. העברת ביקורת עצמית מדויקת היא דבר לגמרי לא פשוט. ומי שמצליח לעשות בקורת נקיה כזו, נמצא כבר על הציר של הענוה.

בנפש האדם קיימת תופעה שהרב מדבר עליה במספר מקומות - ככל שאדם מתקשה לראות בחסרון של עצמו כך הוא מתקשה לראות ביתרון חברו. הבחנה ביתרון זולתו היא עצמה סימן טוב שאדם מסוגל לראות בחסרון עצמו, וגם להיפך, הבחנה בחסרון עצמו היא תכונה הפוקחת את עיניו להבחין ביתרון חברו. הביקורת היא באיזו שהיא צורה לעומתית, השוואתית לזולת. בהבחנה של יתרון אצל החבר מונחת האפשרות להבחין בחסרון עצמו.

מה היא גאווה

מאיך, מצידו השני של ברור מושג הענוה - מהי גאווה?

"אהבת השבח והתרצות לחברה, המכאיבה את כל חלקה טובה שבמוסר ודעת"³, זו נקראת גאווה דמיונית, כשהאדם עסוק בעשיית רושם על זולתו מתוך צורך לביטויי הערכה כלפיו, להיזונים חוזרים מן החברה. הצורך לקבל ביטויי התפעלות וקריאות שבח, אהבת השבח והתרצות לחברה. הערכים שלו וסגנון האישי שלו נקבעים בהתאם לסביבה, מה שימצא חן, בהתאם לכך הוא 'מתהנדס'.

אמנם, יש יסוד אמיתי - "אל תפרוש מן הציבור", יש עניין אמיתי לא לפרוש מן הציבור. אבל קיים יסוד גדול: "לא תהיה אחרי רבים לרעות". אם כן, אמנם יש עניין להיות מעורב עם הבריות, לא לפרוש מציבור שהולך בדרכי יושר. והוא

2 ע"א שבת א, עמ' קלו.

3 מילון הראיה, הגאווה הדמיונית.

יסוד גדול בבנין מוסר הפרט. ומכל מקום אם הנהגתך היא במגמה של למצוא חן בעיני כלל הסובבים אותך, והדחף המניע את מעשיך אלו ההיזונים החוזרים מהסביבה, זה קלקול גדול.

מי שהמדיניות המוסרית שלו היא 'אהבת השבח וההתרצות לחברה המכאיבה את כל חלקה טובה שבמוסר ודעת', חי תמיד בעיני אחרים, ואהבה זו **"מולידה רפיון הנפש כולה"** - האדם מאבד את מרכז הכובד העצמי שלו, **"ומביאה טרוף הדעת, ומכניעה את כל הוד הנפש להיות לעבד עולם שפל"**, אין לו עצמיות, **"לדמיונות של תוהו גסים החחים בלב ההמון. וראשית דבר, מסירה את היכולת להתמכר לשום רעיון נאצל ועדין מצד עצם גובהו ושגובו"**. כי אם הקריטריון המנחה הוא מה שכולם חושבים ומה שכולם עושים, אז אין שום דחף להיות איש אמת בעל מסירות נפש על קודש.

אלו דברים שאינם נפוצים בהמון. אל תסתכל למטה אלא הסתכל תמיד למעלה, הסתכל על אנשים גדולים, תתבונן מהי מידתך לעומתם. זה מבט של צדיקים. זה מבט של דרבון לעילוי.

עונה מתוך הכרת ערך עצמו

אם כן, צריך איזון מדויק, קשר עם הזולת, לא בשביל למצוא חן בעיניו אלא מצד האמת. צריך ביקורת עצמית והביקורת העצמית צריכה נקודת ייחוס, ונקודת ייחוס היא לעומת משהו אפשרי, לא לעומת משהו לא אפשרי. אדם שיש לו ביקורת עצמית מדויקת, צורת ההסתכלות צריכה להיות לעומת אפשרויות טובות, ועד כמה שאני מממש או לא, את מה שיש בי.

יש מימד נוסף של דרך קניית הענוה. ההכרה שהוא מכיר דוקא את מעלתו. הכרת המעלות העצמיות, שוב בלי הזיות, במקום הראוי. יש צד שאדם מכיר את מעלותיו העצמיות, וזה עצמו מוביל אותו לענוה.

אומר הרב⁴: **"צריך אדם להכיר את ערכו, עם כל השפלות והענוה שלו"**. מצד אחד **"מאוד מאוד הוי שפל רוח"**, מאוד מאוד היה עניו, ויחד עם זה הכר את ערכך. הכר את ערכך ויחד עם זה **"מאוד מאוד הוי שפל רוח"**. הכיצד? **"דוקא ע"י בירור ערכו בעולם תגדל ענוותו"**. למה? **"כי יודע לו גודל חיובו"**, הוא יזהה את עצמו, יגלה את מידת כשרונו, את כישוריו השכליים, את כחותיו הנפשיים, את יכולת השפעתו הטובה על אנשים - כמובן, בתנאי שאינו עושה שקר בעצמו

4 פנקסי הראיה ח"ג, עמ' שסה.

- וכאן מונח חשבון חריף עד כמה מוטל עליו לממש את הפוטנציאל עוד ועוד. עד כמה הוא מתרשל במלאכתו זאת. "כי יודע לו גודל חיובו". אמנם אין הקב"ה בא בטרוניא אלי על שאיני כמו משה רבנו, אבל בהחלט אני נתבע לגלות את המקסימום שלי. כל אדם אמור להופיע את הכחות שניתנו בו. ובמקום שהוא מחסיר ממדת יכולתו - שם מתעורר חשבון הנפש. אם כן, ככל שינקוט בדרך עבודה כזו כן יהיה מודע ליתר מסוגלותו, מעבר למה שהוא עושה. כי יודע לו גודל חיובו, ולפי גודל הפוטנציאל כן תגדל מידת החיוב. **"וכמה קצרה ידו מלהשלים ומעומק הטוב יודע לו עומק הרע והכיעור שבו, ויהיה שפל רוח, נבזה בעיניו נמאס יותר ממוכה שחין"**.

נחזור לדברי הרב בעין איה. **"יסוד הענוה היא הכרת האמת לאמתתה, בלא שום עורון וערבוביא של דמיון"**. זה יסוד העניין. ענוה שייכת לאמת, להכרת האמת העצמית, **"שברוב האנשים האהבה הנפרזה לעצמם מסמאת את עיניהם מלראות בחסרון הנמצא בעצמם, וממילא גם בטובת ריעיהם וביתרונם"**. זה שאיני מבחין בחסרונות שלי גורם שאיני מבחין ביתרונות של זולתי, וכשאהיה מסוגל להבחין בחסרונות של עצמי ממילא יפקחו עיני לראות ביתרונות של זולתי. במקום אחר⁵, בסוגיית "יען כי גבהו בנות ציון", מסביר הרב שבאמת בעומק העניין זו הסיבה שהחברה נבראה בצורה כזאת, שלכל אחד מאתנו יש חסרונות.

ההשלמה ההדדית דוקא בזכות החסרונות

הקב"ה ברא את כולנו, כל אחד ואחד מאתנו, עם מספר חסרונות. מדוע? כי אין הקב"ה בורא אותנו כאינדיבידואלים, אלא כולנו חלק מחברה, מגוף שלם. כל עם ישראל, כל האנושות, בעומק העניין הם איש אחד. וככה אתה צריך לראות את עצמך. במסגרת זו תבין את "תפארת אדם לשבת בית", את ההתגלות האלוקית המופלאה המושלמת, שאדרכה, במה שלכל אחד יש חסרונות, דוקא בהם נשלמת החברה. כעין אותם חסרונות של מגרעות שנתן לבית "לבלתי אחוז בקירות הבית". בית המקדש נבנה עם מגרעות. המגרעות הן השקעים שמהווים את המשענת שעליה נתפסים חלקי הבניין אחד בשני. וכך אנחנו צריכים לראות את עצמנו בבניין החברה. לכל אחד יש חסרונות. ואם הוא אדם נורמלי, נורמלי בפרספקטיבה של התורה, הוא יהיה גם ענוותן, מכיר בחסרונותיו ומכיר ביתרונות זולתו. וממילא, במקום שהוא שפוי, בריא מבחינה

5 עין איה שבת ב, פרק ששי, כז.

שכלית ומוסרית, תצמא נפשו לשלמות, וכתוצאה מזה הוא יחפש חברים כדי שעל ידם יושלם בחכמתו, במעשיו הטובים, בצדקותו, בכל הצדדים שהוא מוצא בקרבו חסרון. כך כל אחד יחפש תמיד קשר לזולתו - ותיבנה החברה, תשתלם, תתלכד כל החברה ותהיה לדבוקה אחת שהמחבר אותה הוא אהבת ד', אהבת השלמות, בקשת התיקון. הקב"ה ברא את עולמו בצורה כזו שמתוך אהבת ד' אמיתית העולם שלם, האדם שלם, המציאות שלימה. ומה התנאי? שכל אחד יכיר בחסרונו. ואם כך - החסרון ממש מבורך. זאת אומרת, האדם מכיר את האמת לאמתתה ומכיר בחסרונו, וממילא מכיר ביתרונו של חברו. זה לא מקרי, זה השגחתי, כי חשוב שאכיר בחסרוני וממילא אכיר ביתרון חברי, כי מתוך כך אמשך לחברי ואוכל לעשות לי רב, אוכל לתקן על ידו, לעשות לי חבר. על ידי זה אוכל להתקדם, ובזה התכלית האלוקית בבריאת עמו ועולמו, והחברה והמבנה שבו העם והחברה מתפקדים, תבוא אל תיקונה השלם.

ענוה - הכרת האמת

אם כן: **"יסוד הענוה היא הכרת האמת לאמתתה, בלא שום עורון וערבוביא של דמיון, שברוב האנשים האהבה הנפרזה לעצמם מסמאת את עיניהם מלראות בחסרון הנמצא בעצמם, וממילא גם בטובת ריעיהם וביתרונם. אבל הענוה רואה את עצמו מכובד"**. ענוה לא כשמבטל עצמו וחושב את עצמו לכלום. רבי עקיבא אייגר היה בעל ענוה עצום. יש סיפורי אגדות פנטסטיים על הענוה שלו, אבל כיון שמגיע איזה רגע שמסתבר שהוא יודע את הפסק יותר טוב מאחרים, הוא הופך להיות תקיף והחלטי. כי הוא יודע שהוא יודע יותר טוב מאחרים. וזה לא גורם לו לא להיות רבי עקיבא איגר. העניו רואה את עצמו מכובד, מצד מה שכל אדם מוכרח להיות מכובד, מצד צלם אלוקים אשר בו. לא רק לחברך יש צלם אלוקים לכן תנהג בו כבוד, גם לך יש צלם אלוקים, אז תנהג בעצמך כבוד, וגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה. זה חיוב דאורייתא לשמור על הכבוד העצמי. אז קודם כל יש לך כבוד, אתה יצירה אלוקית, יש בך צלם אלוקים. חוץ מזה, יש בך חכמה, יש בך טוב. יש חכמים יותר? אתה צודק, יש צדיקים יותר? כן, אבל במה שסוף סוף ודאי יש, אסור לזלזל.

"ומוכן לראות גם כן את חסרונותיו בלא שום משוי פנים". העניו מכיר קודם כל את האמת, ומכבד את עצמו מצד מה שיש לו, לא מצד מה שאין לו, והוא מוכן לראות את עצמו, את חסרונותיו בלא שום משוי פנים. מעביר ביקורת

נוקבת על עצמו כמו שהוא. **”וכן רואה הוא ביתרון חבירו מצד צלם אלהים וסגולת הנפש”**.

ענוה מול גאווה

אפשר ללמוד על הענוה גם בצורה לעומתית, על-ידי העמדתה מול הגאווה.

”התנשאות בשוא, כאילו הוא עולם מלא ושלם, באין חסרון המעורר צורך להיות מתחבר עם רעהו”⁶. בעל גאווה - מי ישווה לו, מי ידמה לו, הוא כליל השלמות, אין בו שום חסרון, טיפוס כזה שממש מרוצה מעצמו. התנשאות בשוא, כאילו הוא עולם מלא ושלם, דבר שכמובן לא יכול להיות. בכל אדם, עם כל יתרונותיו, מוכרחים להיות צדדים שאינו שלם. ואם אינו מגלה את זה הוא בבעיה. כשאדם חי בתחושה שאין חסרון המעורר צורך להתחבר עם רעהו, הוא בבעיה. כי כפי שהזכרנו, יסוד הענוה מוכרח לבוא עם הצורך להיות חלק מהחברה, כדי שהחברה תשלים אותו. על ידי זה מתגלה שם ד', מתגלה עולם מלא, וממילא שם מלא.

ועוד הגדרה של הרב ב'מוסר אביך': מי **”שמרגיש את עצמו ושמח שמחה גסה בכל מה שיוכל לייחס לעצמו מעלה והצלחה”**.

בשלב ראשון אדם מרגיש את עצמו שמח שמחה גסה. גס זה הפך מדק. חומרי, חושני. שמחה גסה היא שמחה שאינה רחנית. אדם שמח כיון שעשה מעשה טוב, ששקד בתורה, שזכה להבין תוכן בתורה, שמוסר נפשו בשביל דברים גדולים. אבל מי ששמח שמחה גסה, הוא שמח מצד הרגשה עצמית שלו, מצד עצם תחושתו הקרובה לתחושת גופו, וקרוב לוודאי שיזהה את עצמו עם גופו. **”בכל מה שיוכל לייחס לעצמו מעלה והצלחה”**. כל מה שהוא מרגיש הוא מוצלח, ועל זה הוא חושב כל הזמן - כמה אני מוצלח בזה, כמה אני טוב בזה, יש לו הנאה ממחשבה זו והיא גורמת לו להיות שמח. זה מה שנותן תוכן לחייו. אפילו אם הוא באמת מוצלח בזה ובאמת טוב בזה, אבל אלו המחשבות המעסיקות אותו ומשמחות אותו, וכל רצונו להמשיך את התחושה הזאת. כאן מתחילה מחלת הגאווה. **”וטבע אהבת עצמו מושכתו להתמיד בזה התענוג הנבזה”**. למשל, רב ששואלים אותו שאלה והוא יודע לענות. אם מתחיל להרהר: ידעתי לענות, מי כמוני, מי ישווה לי - זו כבר המחלה. **”וטבע**

6 מילון הראיה, גאווה.

7 פרק ג, עמ' מא.

אהבת עצמו מושכתו להתמיד בזה התענוג הנבזה". זה השלב השני, "שהוא תענוג חומרי ודמיוני בנוי על שקר ותהו", ההתעסקות במחשבה הזאת, למרות שיסודה אמת. "וכשמרגיש הנעימות הגסה הוא מתאמץ להגבירה במה שיתמיד לצייר לעצמו הרבה גדולות ונפלאות ומעלות והצלחות, שאין בו אפילו שמץ מהם". זה כבר השלב הבא. בשלב ראשון יש בו שמץ על מה להתבסס, אלא שהוא פוגם בזה שכל כולו נתון בהגברת התענוג העצמי הזה מעצמו. יש לו אינפלציה מההרגשה העצמית שלו ושם הוא שורה. בשלב שני, הוא מתחיל לייחס לעצמו מעלות שכלל לא מצויות בו, כי הוא מאוהב בעצמו ושמה, ומרגיש שזה גורם לו להרגיש חזק, עם ביטחון עצמי. הוא יתמיד "לצייר לעצמו הרבה גדולות ונפלאות ומעלות והצלחות שאין בו אפילו שמץ מהם ומה שיש בו הוא מגדיל אלפי מונים עד שמסתבך הרבה בשקר". גאווה ושקר, אמת וענוה. אמת מובילה לענוה, ענוה מובילה לאמת. גאווה מובילה לשקר, שקר מוביל לגאווה. "ורוחו מתרגלת להיות גסה עליו". זה מה שנותן לו את הטעם בחיים, הוא שמח, טוב לב, וכל הזמן מאוד מרוצה מעצמו. "וכל עילוי וכבוד שיעבור על דמיונו הכל מיחסם לעצמו כדי להתענג עליהם בעונג דמיונו הכוזב". זה פרצוף של מפלצת. זו הגאווה. הפך מזה - זו הענוה.

ענוה - החפץ להשתלם

הרב מדבר על כך שענוה היא צמאון להשתלמות הבא תמיד על ידי הכרה מה שחסר לאדם. ענוה היא באמת הרצון להשתלם. הכרה עד כמה האדם צריך לשאוף לשלמות הרחוקה ממנו. מי שמבקש שלמות והיא רחוקה ממנו, ובגלל שהוא מבקש שלמות הוא בנכונות להעביר ביקורת על עצמו כדי לתקן - כי מי שאוהב את השלמות אינו חי באשליה שהוא שלם, אלא עובד על עצמו כדי להיות שלם - זהו העניו.

בעין איה⁸, הרב יוצר חילוק בין שני סוגי ענוה: יש ענוה לכתחילאית ויש ענוה דיעבדית. הענוה האידיאלית נקראת ענוות עוז. ויש ענוה שבאה מתוך שפלות. הכיצד? ענוות העוז היא "תכונת הענוה המשובחת, המשכללת עם הוד יפעתה את הצורה האנושית לעטרה עוז חכמה וגבורה איננה הענוה הבאה מטעם של שפלות מצב ונמיכת כח, מצד מגרעות טבעיות או מקריות, כי אם מצד הבנה שלמה במהות הנפש ויחשי המציאות זה לזה, והשקפה ברורה על ההויה ותוכן המוסר והדעת". הגדרנו את מושג הענוה כבקשת השלמות,

8 עין איה שבת ב, פרק ששי, פח.

זוהי הענוה האידיאלית. אדם שתובע מעצמו לעבוד על עצמו, לבקר את עצמו, לתקן את עצמו, כדי להשיג את השלמות. זו היא ענוות העוז. **"זו תכונת הענוה המשובחת... עם הוד יפעתה"**, וכשהיא מופיעה, היא **"משכללת... את הצורה האנושית"**, כי בזה האדם הוא באמת אדם. אדם נקרא אדם בראש ובראשונה מצד "אדמה לעליון". ואם הוא באמת הולך ומתדמה לעליון במה שהוא הולך ומשתלם, אוהב את השלמות, שזו מילה נרדפת לאהבת ד', אז מצד אהבת ד', אהבת האמת, אהבת הטוב, אהבת השלמות, שבהן הוא עסוק כל הזמן, בזה הוא אדם, והוא עוד יותר אדם במה שהוא כל הזמן צועד ונהיה עוד יותר אדם. הוא משכלל את הצורה האנושית, וכשהוא עושה זאת, הוא מתמלא עוז ועוצמת חיים, עוצמה גבורה ויכולת רצון, הוא הופך להיות אדם עוצמתי. ענוה פסולה מחלשת את הכוחות, ואילו ענוה אמיתית מפתחת את הכוחות כולם.

ענוה - עוצמה

שלושה ענווים הם, אברהם משה ודוד, היה מזכיר הרב צבי יהודה. אברהם אמר "ואנכי עפר ואפר", עפר ואפר זה עוד משהו. "ונחנו מה" אומרים משה ואהרן, 'גורנישט', כלום, מה אנחנו. דוד אומר "ואנכי תולעת ולא איש", 'לא איש' זה מינוס, זה לא אפס, זה שלילת האנושיות. היה מזכיר את דברי הרש"ר הירש על "חרפת אדם ובזוי עם", "חרפת אדם" מבחינה פרטית "ובזוי עם" מבחינה כללית. והיה אומר שככל שאדם כללי יותר הוא עניו יותר: אברהם אבינו שיא הענוה; עוד יותר כללי ממנו משה רבינו, הוא כבר "משה ובני ישראל לך ענו שירה", שם כבר יש את כלל ישראל בפועל, ולא רק עם ישראל באיבו, בהתקמות, כמו שהוא נמצא באבות; ו"דוד המלך חי וקיים" זה העניו הגדול ביותר בהיסטוריה. ענוה איננה חולשה, זה אדם שעוצמות החיים שלו הולכות ומתגדלות יותר ויותר.

ענות העוז - הדדיות הנפש וכלל המציאות

"תכונת הענוה המשובחת, המשכללת עם הוד יפעתה את הצורה האנושית לעטרה עוז חכמה וגבורה איננה הענוה הבאה מטעם של שפלות מצב ונמיכת כח, מצד מגרעות טבעיות או מקריות". ענות העוז באה מצד "הבנה שלמה במהות הנפש ויחשי המציאות זה לזה, והשקפה ברורה על ההויה ותוכן המוסר והדעת", והיא מחוללת את **"תכונת הענוה המשובחת"**. זה מצד

התפיסה שהמציאות היא התגלות אלוקית, זו שלמות מלאה חכמה וצדק ויופי. וכל זה צריך להתממש וודאי שלי אסור לזהם את המציאות באישיותי בצדדיה הלקויים. על כן אני מוכרח ליפות את עצמי, לתקן את עצמי נפשית, שכלית, אישיותית, ולעזור לחשוף את היופי ההווייתי הכללי. לא להיות במצב דיסוננסי עם כל היש. זו ענוה שנובעת מחשבונו של עולם ותובעת את ההשתלמות בכל הערכים כולם. זו ענוה נפלאה, זו ענוות העוז שמעטרת את האדם במלוא העוז. אבל יש ענוה **"הבאה מטעם של שפלות מצב ונמיכת כח, מצד מגרעות טבעיות או מקריות"**, ענוה המתגלה על ידי **"צינור של חסרון נשפול"**. אדם עם ביקורת הוא עניו, הוא מגלה שיש בו תכונות שעליו להתבייש בהן. לדוגמא, יום אחד הקב"ה פקח את עיניו של בעל הגאווה, והוא יוצא מהשכרון הזה, ופתאום מגלה באיזו תהום הוא נמצא. התרופה היותר בסיסית שלו היא שיתבייש בעצמו, יכיר בחסרונותיו ויחשוב שכל היתרונות שהוא ייחס לעצמו - הכל הכל שיקרי והוא שפל באנשים. זו ענוה שנצרכת מתוך **"שפלות מצב ונמיכת כח מצד מגרעות טבעיות או ומקריות"**. הענוה מתגלה **"על ידי צינור של החסרון והידיעה בערכו הנשפול"**, שפלות המצב בו האדם נמצא. כמו בתשובה שישנם שני סוגי תשובה - יש תשובה של רשעים, בעלי מידות מקולקלות העושים מעשים שאסור לעשותם. "תשובה שקדמה לעולם" אינה תשובה של רשעים. הקב"ה לא 'תכנן' שיהיו רשעים, הוא 'תכנן' אפשרות של רשעים, אבל לא שהיא תמומש. ה"תשובה קדמה לעולם" זו תשובת הצדיקים. מהי תשובת הצדיקים? **"העלאתן של המדות והמחשבות הקטנות כשעולות לאורה גדולה... והיא התשובה הגמורה שצדיקים גמורים באים על ידה להיות עולים במעלות בעלי תשובה"**⁹. זו התשובה העיקרית, הלכתחילאית. זהו מפעלו של הצדיק. התשובה נוצרה בשבילך הצדיק, תשובת הצדיקים היא תשובת הענוה הזאת, להתעלות, להשתלם, להיות יותר צדיק, יותר עוצמתי יותר שמח בכל הערכים כולם.

ענות הרשעים, כלי בתשובת הרשעים

ודאי, כל אדם צריך לעבוד על עצמו, ויש מצב שצריך לתקן נפילה וכשלון. זו תשובת הרשעים וזו ענוות הרשעים, ודאי שהיא צריכה להיעשות. כל קלקול במעשים או במידות צריך לתקן מיד, אסור להשהות, כמו חמץ בפסח. אבל מכל מקום אין זה מצב אידיאלי, אדם לא אמור להיות שם. ואם קרה והיה

9 אורות התשובה יד, א.

שם? עליו למהר לחזור בתשובה ולמהר להיות ענוותן. ענוה כזאת נצרכת כרפואה לגבהות. ומה היא גבהות? גבהות - התנשאות של אדם **"באהבת עצמו הגסה בשקר ובדמיון כוזב"**, **"ש"בבוז ואכזריות נוראה"** **"מחשיב לאפס את כל מה שחוץ להרגשת הוייתו"** מתוך התכנסות יתירה ובודדת בקרבו פנימה המשובבת את דעתו. רק על עצמו לדבר ידע, רק על עצמו הוא חושב, אגואיסט, אגוצנטריסט, העולם מסתובב סביבו והכל צריך להסתדר עם תחושותיו, ומה שלא מסתדר עם תחושותיו שווה לעפר. זו אישיות גאוותנית וזקוקה מאוד לענוה שהיא רפואה לגבהות, לשוֹבבות דעתו של אדם, שמתוך התכנסות בקרבו פנימה מתנשא באהבת עצמו ויש בו בוז ואכזריות למה שחוץ להרגשת הוייתו. שבמצב האידיאלי **"ההשקפה הענונית תהיה כבר מגובלת בתכונה הנפשית"** ויסולק **"כל רפיון מתכונת הנפש..."**. אתם מבינים? תמיד צריך את שתי הענוות, את הענוה האידיאלית - שאיפת ההתקדמות, שאיפת ההשתלמות, שאיפת התיקון, שאיפת התשובה, מה שמעצים את האדם. האדם תמיד צריך לשאוף ללכת ולעשות חיל, **"באלוקים נעשה חיל"**. ומכל מקום, כל אחד צריך גם את הענוה השנייה, אבל היא צריכה להיות ב'ארון התרופות' בבית. שיהיה מוכן. במצב האידיאלי זה לא צריך להיות שימושי. זה מה שהרב אומר. כאשר **"ההשקפה הענונית תהיה כבר מגובלת בתכונה הנפשית"**, אם אדם באמת קנה את תכונת הענוה, לא בגלל שיש לו דף ביד, אלא כי קנה אותה בתכונת הנפש, אז **"בסילוק כל רפיון מתכונת הנפש והגוף"** לא יהיו בעיות כאלה של מסכנות נפשית של בעלי הגאווה, של הענוה שבאה להסביר כמה אתה מקולקל וכמה תכיר את חסרונותיך. יש ביטוי בחז"ל: **"מאן דאיהו רב איהו זעיר, ומאן דאיהו זעיר איהו רב"** - אם אתה חושב שאתה גדול, אתה קטן. אם אתה קטן, אתה גדול. אז אם אתה גדול, אתה זקוק לתרופה. אם אתה חושב את עצמך לגדול, אין ספק שאתה קטן. ככל שאתה חושב את עצמך ליותר גדול כך אתה יותר קטן. ותשאר הענוה הזאת, שמטפלת בבעיות האלה, רק בכוח, בצורה פוטנציאלית בעיקר שורשה וכוחה **"בצורה כזאת שהלב לא יזוח מכל כבוד וגדולה"**. תמיד להישמר כשמכבדים אותך, מתייחסים אליך, שאף פעם לא תתפעל מזה. צריך לזכור תמיד את המחלה שעלולה לפרוץ, **"ולא לשכוח את ערכו ביחס המציאות הכללית"**.

העלאת הטבע הישראלי והעולמי¹⁰

הרב יחזקאל גרינולד

- א. אין מזל לישראל
- ב. שליטה על הטבע או הפיכתו לטוב
- ג. כבוד כלפי הטבע
- ד. עיבוד הנטייה הלאומית
- ה. מוסריות ישראלית
- ו. עיבוד האיזאלים האלוקיים
- ז. תרבות המערב - השארת הטבע בגסותו
- ח. יסוד התשובה - עילוי הטבע והרצון
- ט. עילוי הטבע העולמי בזכות ישראל

א. אין מזל לישראל

במסכת שבת¹¹ מובאים עניינים שאסורים משום דרכי האמורי. האומר: "גד גדי וסנוק לא, אשכי ובושכי", כלומר התמזל מזלי ואל תהי עייף יום ולילה - חייב משום דרכי האמורי. "רבי יהודה אומר: גד אינו אלא לשון עבודה זרה, שנאמר

10 שיעור שנמסר בחוה"מ סוכות תשע"ח, בכנס שהתקיים בישיבת עטרת ירושלים. נושא השיעור שייך לכל ימות השנה אך בייחוד בימי החג באשר עניינו זיכר הטבע הישראלי והכלל עולמי. מרן הרב מבאר בבחי תשרי הטבע הישראלי מזדכך ומתעלה ועילוי זה משפיע על העולם כולו: "בחדש תשרי מתגדלת בנו הקדושה הטבעית, יסוד עריגת האמונה על פי מקוריותה הנפשית, ומזה מתפרנסים כל העמים כולם פרנסתם הרוחנית, 'שבעים פרים כנגד שבעים אומות'. אמנם הננו מעבדים (מלשון 'עיבוד') את הטבעיות הזאת על ידי הופעת הקודש הפנימי של אור המצות, והטבע הולך ומשתכלל בשכלול העליון..." (עולת ראייה ב עמ' שפד). בחג הסוכות עם ישראל מקריב שבעים פרים כנגד שבעים אומות העולם (עיין סוכה נה ב), "שמתמעטים והולכים, סימן כליה להם, ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין" (רש"י במדבר כט יח). האומה הישראלית מתקדשת ומטהרת במהלך החגים, ויחד עמו מתעלה האנושות כולה. המצוות הנעשות בחגים, וקדושת הזמן המתגלה במהלך חגי ישראל - מזינים את האומה מבחינה רוחנית ומעלים את טבעה אל מקורה, 'ומזה מתפרנסים כל העמים כולם פרנסתם הרוחנית'. העלאת הטבע באומה הישראלית בימי החגים פועלת לשכלול הטבע העולמי-הכללי. ועיין בהרחבה לקמן סעיף י - 'עילוי הטבע העולמי בזכות ישראל'. להרחבה בנושא זיכר הטבע, עיין בספר 'ואבדיל אתכם מן העמים' עמ' קנג-קעג.

‘הַעֲרִיכִים לַגֹּדֶל שְׁלַחְךָ¹²’. כלומר האומר את השם “גד” שפירושו “מזל”, לשם עבודה זרה, הרי שיש בכך משום קורא בשם עבודה זרה ממש.

מבאר מרן הרב שההליכה אחר המזל והגורל הפרטי מורה על שקיעת האדם בתוך עצמו ושעבודו אל נטיותיו הטבעיות¹³: “בכללות, הנטייה הנפרזה אחרי הגורל הפרטי, מבלי השקפה אל הטוב הכללי, הרי זו היא הדרך ההפוכה מדרך ד’ הטבועה בכנסת ישראל, שכל מגמתה היא הטוב הכללי, כדוגמת המגמה האלהית הכללית, ‘טוב ד’ לְכָל יִרְחֲמֵיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו¹⁴’. ונטיית הרצון אל הפרט וטובו בשיקוע ותמידיות, הרי היא מדרכי האמורי, שהרוח השורר על המבטאים המורים נטייה זו, לא לישראל הוא, וכדאי הוא לאיסור ולריחוק”.

דרך ד’ היא להיות שקוע בטובת הכלל ולא רק בעולמו הפרטי. מי שמחשיב יותר מידי את מזלו וגורלו הפרטי, סימן הוא שהנו שקוע בעצמו באופן מופרז. דרשו חז”ל את הפסוק: “זה אלי ואנוהו - אבא שאול אומר: הוי דומה לו: מה הוא חנון ורחום - אף הִיָּה חנון ורחום¹⁵”. מה הקב”ה טוב ומרחם על כל מעשיו, אף עם ישראל טוב ומרחם על הכל¹⁶. על כן, השקיעה בגורל הפרטי אינה תואמת את רוח ישראל.

“...רק ההולכים ונבדלים מהאור האלהי, הנטבעים במעמקי הבהמיות בכל רוחם ונשמת חייהם, הולכים הם ומשתעבדים להחוקים הקבועים, ונמשכים אחרי דרכי הטבע הבלתי גמור ובלתי מואר באור הצדק האלהי, הם נטבעים בבון כזה עד אשר ימורקו ויטהרו, באופן שיהיו ראויים אל הקדושה של הצדק העליון. על כן, יסוד הגד, ההגדה מראש את גורל האדם הנמשך גם כן מההמשכה הנמשכת בקביעות איתנית כפי הטבע הקבוע, מבלי הבא בחשבון את אשר תחולל יד האדם בבחירתו לשנות בו, זו היא עבודה זרה, והיא דעה בטלה ושקרה, כשסוברים שהיא מוחלטת

12 ישעיהו טו יא.

13 עין איה שבת פרק ו סימן צט.

14 תהלים קמה ט.

15 שבת קלג ב.

16 “עצמות החפץ של היות טוב לכל, בלא שום הגבלה בעולם כלל, בין בכמות הנטבים ובין באיכותו של הטוב, זהו הגרעין הפנימי של מהות נשמתה של כנסת-ישראל. זאת היא ירשתה ונחלת אבותיה. הרגש הטוב הזה, לפי גדלו, הפכו ועמקו, כן צריך שיהיה מעט בְּחִכְמָה גדולה ובגְּבִירָה כְּבִירָה, למען דעת אִיךָ להוציא אל הפועל בכל גוֹנוֹ. וזהו סוד השתוקקות הגאולה שבאמה, הנותן לה כח לחיות ולהתקיים באופן המפליא את לב כל חושב. כנסת-ישראל בעמק חפצה איננה מחלקת מהאלהות כלל, היא מלבשת את האלהות המתגלה שבעולם הכללי, וחפצה בהינתנה את החפץ האלהי של טוב ד’ לכל ירחמיו על כל מעשיו” (אורות עמ’ קלט).

בלא השנות¹⁷. והחלק הנגלה מאיתניות כזו, תלוי הוא בעצם קישור האדם בחלק החיצוני שבהיה. אשר על כן, אין רוחניותו העליונה מתגלה בכחותיה העצמיים, אשר 'לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא'¹⁸, 'ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגויים מהמה'¹⁹."

אדם שחי את חייו ומודע רק לחושיו וטבע גופו, הוא מנותק מאור נשמתו - מהצד האצילי שבקרבו. הוטבעו בכל אדם נטיות טבעיות ומזג רוח מיוחד לפי גורלו הפרטי, אך עליו לדעת שאין הכוונה שיחיה על פי נטייתו הטבעית ללא כל עמל ושכלול. החי על פי האינסטינקטים דומה לבהמה בהיותו משועבד אל חוקי הטבע במובנם הגולמי והגס. יש אדם שנולד במזל מאדים, וטבעו נמשך לשפיכת דם. על אדם זה לעבד את טבעו באופן מוסרי, כגון להיות שוחט, מוהל וכדומה²⁰. דוגמא יותר נפוצה: אדם בטבעו נולד עם נטייה לאכול, אך נטייה זו ניתנת לעידון וזיכוכן תמידי. אדם יכול לאכול כבהמה או לאכול מתוך ניקיון וטהרת המידות. אדם יכול לאכול מזבחי מתים או לאכול 'מן הזבחים ומן הפסחים' מתוך קדושה ורוממות נפש. דוגמא נוספת: יש אנשים בעלי חכמה וכשרון ומשתמשים בשכלם באופן לא מוסרי, ומפתחים בעזרת הטכנולוגיה אמצעיים שבהם ניתן להשמיד את העולם כולו - כגון פיתוח פצצות ונשק ביולוגי וכדומה. וכיוצא בזה יש אשר עמלים לפתח מכשירים המיועדים לשרת את היצרים השפלים והגסים שבאדם ללא רסן או הגבלה. להבדיל, אף הנטייה לקרבת אלוקים זקוקה לפיתוח ושיכלול. ההזרמה הנפשית לקרבת אלוקים יכולה להתבטא בעבודה זרה או להבדיל בעבודת ד' טהורה²¹. כל כוח ונטייה צריכים עיבוד²². כשם שהאדמה צריכה עיבוד כדי שנוכל להפיק ממנה את הטוב

17 מלשון שינוי.

18 ירמיה י טז.

19 ירמיה שם ב.

20 בגמרא מובא (שבת קנו א) שמי שנולד בשעת מזל מאדים, 'יהי גבר אשיד דמא' יהיה שופך דם. אמר רב אשי: מאי שופך דם? - או אומנא (המקיז דם - כלומר רופא), או גנבא (ההורג נפשות), אי טבחא (שוחט), אי מוהלא (מוהל), שלא נגזר עליו אלא שישפוך דמים, והבחירה בידו אי ששתמש בכח זה למצוות, או לאיסור (מהרש"א שם). "אף מי שטבעו רע, לא ילך נגד הטבע לגמרי, כי לא יתקיים בידו, רק צריך להתחנך לילך בדרך הישר על פי טבעו. למשל: מי שנולד במזל מאדים, שהוא מוכרח להיות שופך דם, אז יש בידו להתחנך להיות שוחט, שהוא בינוני, או מוהל, שהוא צדיק, ולא להיות לסטים. וזה שכתוב: חנוך נלער על פי דרכו גם כי יקין לא יסור ממנה" (אבן שלמה לגר"א ז). ובאור החיים הקדוש (ויקרא כו ג אות כח): "במסכת שבת האי מאן דאתיליד במזל מאדים אושיד דמא אמר רבי אשי או אומנא או גנבא או טבחא או מוהלא, והוא אומר אב בחקותי תלכו שהם חקות השמים שהם המזלות, ואת מצותי תשמרו שהם שחיטה מילה בזה אתם עושים מה שמראה במזלות בדבר מצוה, והוא אומר ועשיתם אותם".

21 עיין בהחברה לקמן סעיף ח על המינות ואותו האיש.

22 "לא ייתכן שיהיה האדם בטבע, מתחילת ברייתו, בעל מעלה, ולא בעל חסרון, כמו שלא ייתכן שיהיה האדם בטבע בעל מלאכה מן המלאכות המעשיות. אבל ייתכן שיהיה בטבע מוכן אל מעלה או אל פחיתות, בשיהיו פעולות זו קלות עליו מפעולות זולתה. משל זה, שיהיה אדם שמזגו נוטה אל היובש, ויהיה עצם מוחו זך, מעט הלחיות, הנה זה יקלו עליו הזכירה והבנת העניינים יותר מאשר על איש בעל

הטמון בה, וכשם שהנפש צריכה לעבד את כל כוחותיה - השכל, הרגש, הדמיון וכדומה, כך יש לְעַבְד ולפתח ככל שניתן גם את הנטייה של קרבת אלוקים, כדי להוציא מהכוח אל הפועל את הטוב הגנוז בה²³. דרכה של תורה אינה דיכוי הטבע כי אם העלאתו. אנו מצווים לעבוד את ד' 'בשני יצריך' - ביצר הטוב וביצר הרע²⁴. אפילו את היצר הטוב איננו מקבלים כמות שהוא, אלא עמלים לעבדו ולהרחיבו כדי להוציאו מן הכוח אל הפועל בצורתו המתוקנת. כל שכן בנוגע ליצר הרע, שדורש עיבוד ועמל מיוחד. על כן, "ההגדה מראש את גורל האדם... מבלי הבא בחשבון את אשר תחולל יד האדם בבחירתו לשנות בו, זו היא עבודה זרה, והיא דעה בטלה ושקרה, כשסוברים שהיא מוחלטת בלא השנות' - חוזי הכוכבים ורואי העתידות, קובעים שכך הוא חוק התנהגותו של האדם, וסבורים הם שאין מקום למאמץ האנושי לשינוי, שכלול וזיכוך. דעה זו גרועה היא מדרכי האמורי והיא נמשכת מהשקפה של עבודה זרה. דעה זו רואה בעיקר את הצד החומרי-החיצוני של האדם ומתעלמת משכלו ונשמתו האצילית, המסוגלים להשפיע ולרומם את הטבע. אך 'לא כאלה חלק יעקב', עם ישראל אינו מסתכל רק על ההווה בהסתכלות חיצונית מטריאליסטית, אלא הוא תמיד חודר למה שגנוז, לעומק, לנשמה - לחלק אלוה ממעל.

"רבי יוחנן אמר: אין מזל לישראל... שנאמר 'כֹּה אָמַר ד' אֶל דָּרְךָ הַגּוֹיִם אֶל תִּלְמְדוּ וּמֵאֲתוֹת הַשָּׁמַיִם אֶל תִּחַתּוּ כִּי יַחַתּוּ הַגּוֹיִם מִהֶמָּה'²⁵ - גויים יחתו ולא ישראל²⁶". אין מזל לישראל - "דעל ידי תפלה וזכות משתנה מזלו לטובה²⁷". עם ישראל אינו משועבד לטבע, וממילא אינו פוחד מהטבע, מפני שיש בכוחו לשלוט בו. "כִּי יַחַתּוּ הַגּוֹיִם מִהֶמָּה" - "תחתו - ענין פחד ושבר²⁸". אומות העולם פוחדים מהטבע מפני שהם נמשכים אל גסותו.

בהמשך הגמרא מובא מקור נוסף לכך שאין מזל לישראל: "אמר רב יהודה אמר

ליחה לבנה, רב הליחות במוח. אבל אם יונח אותו המוכן במזגו אל זאת המעלה, מבלי ללימוד כלל, ומבלי שיעורו בו כזו - הרי הוא יישאר סכל בלא ספק" (שמונה פרקים לרמב"ם פרק ח).
 23 "כֹּחַ הָאֱהָבָה הָאֱלֹהִית, כֹּחַ כַּח טַבְעִי בִלְתִּי מֵעוּבָד שֶׁבִנְפֶשׁ הָאָדָם, צָרִיךְ הוּא לְלִמּוּד שֶׁל פִּיתוּחַ וּכְשֶׁרֶחַן עֲבוּדָה. פִּיתוּחַ הָאֱהָבָה הָאֱלֹהִית תְּלוּי וְדָאֵי בְדְרִישְׁתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, בְּכֹל מִילֹואָה לְכֹל צַדִּיָּהּ, 'וְאֵהֲבַת אֶת ד' לְהִיךְ בְּכֹל לִבְבְךָ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ וּבְכֹל מְאֹדְךָ'... כִּי־צַד אֲוֵהִיבִים אֶת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, תִּלְמּוּד לֹמַר וְהִיוּ הַדָּבָר רִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנִי מְצַחֵן הַיּוֹם עַל לִבְבְךָ... שֶׁמִּתּוֹךְ כִּךְ אֲתָה מְכִיר אֶת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּמְדַבֵּק בְּדְרֹכָיו" (אדר היקר עמ' ל).

24 "וְאֵהֲבַת אֶת ד' אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל לִבְבְךָ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ וּבְכֹל מְאֹדְךָ" - בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע" (ברכות נד א).
 "הנטיית כולם עולות להתכלית המקובצת הכללית הנבנה מהם, הוא אוהב את ד' אדון השלום בכל לבב, ביצר הטוב וביצר הרע" (עין איה ברכות פרק ט סימן קפב).

25 ירמיהו י ב.
 26 שבת קנו א.
 27 רש"י שם.
 28 מצודת ציון שם.

רב: מניין שאין מזל לישראל - שנאמר 'ויוצא אתו החוצה'. אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם בן ביתי יורש אותי. אמר לו: לאו, כי אם אשר יצא ממעיך. אמר לפניו: רבונו של עולם, נסתכלתי באיצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן. אמר ליה: צא מאיצטגנינות שלך, שאין מזל לישראל". הקב"ה הוציא את אברהם החוצה ואמר לו להביט השמימה, ולספור את הכוכבים, "ויאמר לו כה יהיה זרעך". אמר אברהם לפני הקב"ה: הסתכלתי בחכמת המזלות שלי, וראיתי שלפי מזלי איני ראוי להוליד בן. על כך ענה לו: "צא מאיצטגנינות שלך", לפי שאין מזל לישראל. הקב"ה לימד את אברהם אבינו, שהטבע הישראלי אינו נקבע על פי המזל. לישראל יש אפשרות וחובה לרומם את הטבע, לשכללו ולזככו, כביאור הנמוקי יוסף²⁹: "אלו הוברי שמים החוזים בכוכבים אין זו בכלל ניחוש, שזו חכמה גדולה וגזירה שגזר הקדוש ברוך הוא מששת ימי בראשית להנהיג עולמו בכך, על כן יתפלל כל חסיד לבטל ממנו גזרת המזל כי מאת אדון הכל בא הכל ובידו לעשות ולשנות כחפצו". עם ישראל אינו נבהל מהגזירה האלוקית - הוא יודע שהמזל הוא קביעה אלוקית הניתנת לשינוי ושיכלול.

ב. כוח הרצון ומערכות הטבע

מן הרב מבאר שאומות העולם נתונים הם תחת מערכות הטבע ואילו ישראל נתונים תחת כוח הרצון³⁰: "נתונים הם כל הגויים תחת היד החזקה של משטרי המערכות של כוחות הטבע וזרמיהם, אין להם שאיפה יותר גבוהה מהמילוי של חפצם הטבעי, זהו מלחמת קיומם. כל השכל אינו כי אם משמש לאותו הרצון העוֹר, ונמצא שאין התרוממות עצמית, כי אם התקשטות חיצונית, והתעלות חלקית בחוג הנשפל, חירות שטחית בתוך עמקה של ההשתעבדות הפנימית".

אומות העולם עמלים להכיר את הטבע ואת חוקיו. שאיפתם המרכזית היא לדעת את כל חוקי ההווה - החומריים והנפשיים. הטבע יש לו 'רצון עוֹר' - כלומר הוא שואף בלי להכיר את מטרתו. הנטיות הטבעיות מבקשות למלא את רצונם 'בעצימת עיניים' - מבלי להכיר את המטרה שלמענה נועדו, כדוגמת האינסטינקט הטבעי הקיים גם בבעלי חיים. אדם שחי על פי טבעו הגס, ונותן חופש לדחפיו הטבעיים ללא מעצור - על פניו נראה שהינו חי מתוך 'חירות' גמורה, אך לאמיתו של דבר אין זו כי אם 'חירות שטחית', מפני שבעומק חירות

29 סנהדרין טז ב ד"ה מנחש.
30 אורות הקודש ג עמ' לג.

זו מונחת 'השתעבדות פנימית' אל גסותו החמרית. המשחרר את תאוותיו באופן חפשי אינו נעשה יותר חירותי אלא להיפך, נעשה הוא יותר משועבד אל צדדיו השפלים. הגויים מכירים בנטיית הטבעיות בצורתן הגולמית. היכרות זו היא היכרות 'שטחית', מפני שאינן מתאמצות לזכך את הטבע ולשכללו שישמש עבור ייעודו.

"לא כאלה חלק יעקב, החפץ התוכי הוא לנצח את עצמו, הסקירה הנשמטית היא לרומם את חיי הכלל וחיי העולמים, את חיי הפרט וחיי כל מפעל ותנועה, אל אותו המובן של החיים אשר להעדן העליון של החכמה היצירתית, ששם המגמה המציאותית שרויה, והדבקות האלהית הולכת ופועמת באומה ביסוד נשמתה וחפץ קיומה. הרצון העליון הזה מתגבר הוא על כל המערכות, אין הזרמים הטבעיים דוחפים אותו, כי חזק הוא מהם".

האומה הישראלית לא די שהיא מכירה את הטבע אלא בנוסף לכך מתאמצת היא לעדנו ולזכנו. האומה הישראלית אינה מאפשרת לטבע לשלוט עליה אלא אדרבא, היא שולטת בו. 'הרצון העליון' הוא הקו המנחה את חיי האומה, ולא 'הזרמים הטבעיים' של מערכות הטבע.

"אמנם בהשפלת האורה, בשליטת ראשים שאינם הגונים, מיסוד ערב רב, נכנס רוח זר ותוכן גויי, עד כדי השלטה של המערכה הטבעית, עד בוא אור הגאולה".

היו תקופות בחיי האומה אשר נחלשה רוחה, מהשפעת זרים שחדרו לקרבה, אך בעת הקץ תשוב רוחה לפעם ותאיר אורה לרומם את הטבע הפראי והגס אל ייעודו הנעלה. ההשקפות הזרות הנשמעות מהד התרבות הזמנית - הדוגלות בחופש ושחרור הנטיית הטבעיות כמות שהן ללא כל עיבוד - אינן אלא כנטע זר השתול בקרב האומה. תנועות החופש למיניהן, המבקשות לאפשר למערכות הטבע להשתלט על חיי החברה - עתידות להתמוסס כשיתגלה שקרן והפסדן.

ג. כבוד כלפי הטבע

מין הרב מבאר שתורת ישראל מדריכה כיצד לכבד את הטבע באופן פנימי ועמוק³¹: "אותו הכבוד שהעולם האילי מכבד את הטבע, כלא הוא נחשב לגבי הכבוד הפנימי והעליון, העדין והמיושר, בטהרו וקדושתו, שהעולם הישראלי ברום תעצומו הוא מכבדו. הכבוד האילי של הטבע, איננו כי-

31 שמונה קבצים ז מז. אורות האמונה עמ' 22.

אם כבוד חיצוני, כבוד של הכרח, של אלמות ותקיפות, והכבוד הישראלי בפנימיותו, הוא כבוד חיבתי אידיאלי ונימוסי³².

יש חוקים בעולם הטבעי שמגבילים את האדם. לדוגמא: האדם מוגבל מבחינה בריאותית, הוא אינו יכול לאפשר לעצמו לאכול ללא גבול. וכן מבחינה פיזיולוגית - האדם אינו יכול לעוף כמו ציפור ולצלול במים עמוקים ללא חמצן וכדומה. האדם מוכרח בעל כורחו 'לכבד' את כל אלה החוקים הטבעיים בעולם. אך יש לחלק בין הכבוד שאומות העולם מייחסים לטבע לבין הכבוד שישיראל מעניקים לטבע. בעולם האילי - מכבדים את הטבע בלית ברירה - 'כבוד של הכרח'. היחס שלהם כלפי הטבע הוא יחס חיצוני-כוחני. מבחינתם חוקי הטבע הם מעמסה שמגבילה את הרצון, וממילא באופן אמתי אין הם אוהבים חוקי הטבע כי אם נכנעים כנגדו. לעומתם, היחס הישראלי אל הטבע הוא יחס ל כבוד פנימי, מפני שיודעים הם שכך גזר הקב"ה מתוך חכמתו וטובו.

"הכח העליון מתגבר באומה ומתבלט ביחידה, עד כדי שליטה על הטבע, עד כדי יכולת ואפשרות להרס חוקותיו. והאהבה הפנימית, שהנימוס האלהי המיושר בתכלית, משריש בתוכיותה של הנשמה, מעצים את הכח לבלי לאטררוחי כלפי שמיא, ולאהוב את הטבע על-פי הופעותיו, להכיר את היופי ואת העדינות שיש בו בכללותו, ובהופעת פרטיו המתאימים³³.

יש בכח האומה הישראלית להתגבר על הטבע ואף לבטלו. פעמים רבות שהיה ביכולת החכמים לחולל ניסים ולבטל את חוקי ההווה - אך מתוך הכבוד האמתי שהם העניקו לחוקים שד' ברא, לא רצו 'להטריח' את הקב"ה ולשנות את מעשי בראשית³². עם ישראל יודע להכיר את הצד העדין והזך שבטבע והוא עמל להוציאו מהכוח אל הפועל.

ד. עיבוד הנטייה הלאומית

ככל נטייה טבעית הצריכה עיבוד ושכלול - כן הנטייה לאומית שהתעוררה בדור האחרון, צריכה היא לשכלול ופיתוח שיבוא באמצעות ריבוי התורה והמצוות. מרן הרב מבאר שתחייטנו תהיה תחיית אמת רק כאשר נגלה שעלינו לרומם את הנטייה הלאומית ולהתאימה עם חוקת התורה³³: **"והנה קמים אנשים**

³²תנו רבנן: מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק, ולא היה לו שכר מניקה ליתן, ונעשה לו נס ונפתחו לו דין כשני דדי אשה והניק את בנו. אמר רב יוסף: בא וראה כמה גדול אדם זה, שנעשה לו נס כזה! אמר לו אביו: אדרבה, כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית" (שבת נג ב).

³³מאמרי הראיה עמ' 167.

מקרבנו הרואים חזון לבם ומשפילים בכח השפעתם את הרום אשר לתחייה הנפלאה הזאת, אשר רק באספקלריא של קודש אפשר להציץ על כל עזוז נוראותיה. הולך ומפעם בתוך מחננו הקול החלש של האידיאליות והרצון החופשי, אשר אמנם ברק לו ויפעה, אבל רק פרחים יתן לנו ולא פרי, עזזועי רוח וצלצולי מלים, ולא אור חיים וגבורת נשמה ולא גבורת רעם של זיו נבואה ואור ורוח הקודש, שכל הנשמה העדינה, שלנו ושל האנושיות כולה, כל כך כמהה להם.”

יש אשר חפצים להקים חיי חברה בישראל כנהוג אצל הגויים - על פי 'הרצון החופשי'. מבקשים הם לאפשר לרצון הטבעי של האדם להופיע כמות שהוא, ללא פיתוח מוסרי עליון המיוחד לרוח ישראל. רוח זו לא יצליח להצמיח את בניין האומה בארצה, אלא 'רק פרחים יתן לנו ולא פרי'³⁴. אי אפשר שהאומה תקום ותבסס את חייה המדיניים מתוך אידיאלים רדודים של דמוקרטיה וחופש, כי אם מתוך הכרת 'זיו הנבואה ואור ורוח הקודש'. עיבוד ושכלול הרצון הטבעי דורש מהחברה ומכל יחיד 'גבורת נשמה' - התגברותה של הנשמה בהיותה פועלת לרומם את חיי החומר. זוהי גבורה המיוחדת לישראל. גבורתם של ישראל אינה גבורה גופנית המתבטאת בשליטה באחרים, כפי שנהוג אצל אומות העולם³⁵, כי אם 'גבורת נשמה' - יכולת אצילית להיות בשליטה מלאה על כל כוחות הגוף והנפש, והנטייה לרוממם מעל החיים החומריים³⁶. בעוד

³⁴ כיוצא בזה כתב רבי יהודה הלוי לגבי התרבות היוונית (בשיר 'זבירין במור עובר'): "ראה נא גם ראה, דודי, והבן וסור ממוקשים, צנים ופחים, ואל תשיאך חכמה יוונית, אין לה פרי כי אם פרחים". נמצא שמרן הרב רומז לדמות את הציונות החילונית, בחיקוייה את צורת השלטון הדמוקרטית, לשלטון היווני, שכונדע מוצאה של הדמוקרטיה מחכמת יוון. "כל תרבות המערב בנויה על היסודות של תרבות יוון, והדמוקרטיה היוונית היא יסוד לכל התפיסה הדמוקרטית המערבית" (מפי הגאון צבי ישראל טאו).

³⁵ "כן טובה היא הגבורה לישראל כלכל עם, אבל מדה מיוחדת יש לנו, שלא נשכח את יסוד גבורתנו. המציאות בעצמו, צריך להדריך אותנו אל אותו הסדר והסגנון של המצליחים שבתולדתנו, אל הטובים שבמלכים ואל המעולים שבגיבורים, ובהם נמצא עז ד', ושם אלוהי ישראל עומד בראש כל נצח וגבורה, עוולם אל טעמנו טעם של גבורה מצלחת בת כפירה ורמיסת קודש. על-כן רק גבורת קדש אנחנו צריכים לספח אל כל מבוקש של גבורה ועז, ואנשי החיל הללו, המאזרים את בנינו בגבורת קדש, המיוחדת באופיה הישראלי המיוחד, כשנהיה חפצים להבין לדעם ולהגיע עד עומק רגשותיהם לצרפם עם כל התעודות של החיים שהזמן גרמה - גיבורי כח אלה, המה שרי קדש צדיקי ישראל, המלאים באהבת עמם וארצם עם כל חולשתם הגופנית, גבורת נפשם פנימה תהיה תמיד לנו לאות גבורה, ועמוד ניצחון קודש, לא בחיל ולא בכחם כי אפי' ברוחי אָמַר ד'..." (אדר היקר עמ' נו).

³⁶ "גבורה מיוחדת היא גבורתם של ישראל, גבורה המצטיינת לא בכיבושים שמכבשים את אחרים, מכניעים אותם או מאבדים אותם, אלא גבורה שבעיקרה היא קשורה בכיבוש שהאדם כובש את עצמו, גבורת הנשמה האלוהית, הרוח האצילי של האדם, שמכבש את הגוף הבהמי ואת תאוותיו הגסות והסוערות, גבורת אָרָךְ אָפִים הטוב מַגְבוֹר, וּמְשַׁלַּל בְּרוּחוֹ מִלְכָּד עִיר (משלי טז לב). זאת היא הגבורה האזורה לישראל, הנאותה ליסוד המוסר הטהור והרמת ערכו של האדם ביתרונן מן הבהמה, הראויה להיאמר בעיקרה כד שרי המיינה (כאשר הותרה החגורה), בחיזוק המתנים בכלל להיות יותר חמוש במלא הכוח, ולהבדיל עם זה בין החלק השפל של הגויה-לחלקה העליון שהיו הכוחות, המטיח את האדם לצדו הבהמי, מושפעים להיות טהורים ומשועבדים לגבורת הלב, המתמלא עוז טוהר ורגש מלא קודש, בשיאיה עלינה לגבורה של מעלה. על חלק טוב זה, המיוחד לכללות האומה, ביסוד גזע קדושת

שהעולם כולו שקוע בהבלי חיי החומר ומשקיע את זמנו ומיטב כישרונותיו - השכליים, הרגשיים, הטכנולוגיים וכד' - למען מטרת סיפוק תענוג החושים, הרי בכוחה של האומה הישראלית "להאָר בגבורה של קדושה"³⁷ ולהתרומם מעל שפלות החיים, לקדש את הגוף ולשעבדו אל חיי הנשמה.

"אמנם יודעים אנו, כי סוף כל סוף מידת הגבורה בא תבא, אבל דוקא מתוך הגזרה והחוקה, ולא מתוך האידיאלים החופשיים, שיפעת עץ רקב ואמץ קורי עכביש להם. דוקא מתוך ההכרח הגדול והעצום, מתוך הגבורה של מעלה, מתוך קול ד' בכח, מתוך קול ד' שובר ארזים, מתוך הקול המרעישי הררי עד ומפוצץ גבעות עולם... רק אם אנחנו מקבלים את התורה, את מקור החיים והאורה, היה תהיה לנו תחיה לאומית תמה וברה, אדירה ואיומה, רק אם אנחנו מקבלים את התורה ושמים אותה לתורת חיים וחוקת לאום בארץ עברנו ועתידנו, בארץ ישראל, תהיה תחייתנו הלאומית תחיה מבוססת, בעלת שרשים חזקים ואמיצים ואחרית ותקווה, תחיה שתחדור באור חייה בתוך כל השדרות של האומה, הרחוקות והקרובות, שתפליא את כל העמים בפלאי הופעותיה".

כשם שבראשית יצירת האומה שמענו 'כאיש אחד בלב אחד את קול ד' מדבר מתוך האש, כן תהליך תחיית האומה בארץ ישראל מוכרח לצמוח מתוך שמיעת 'קול ד'... המרעישי הררי עד ומפוצץ גבעות עולם'. האומה כולה מרגישה דחף טבעי-פנימי לעסוק בתחייתה. נטייה טבעית זו גם היא - ככל נטייה טבעית - זקוקה לפיתוח ושכלול מתוך הדרכת השכל והחכמה. תחייתנו הלאומית תתבסס רק מתוך קבלת התורה - הרחבת החכמה והדעת על פי רצון ד'.

ה. מוסריות ישראלית

מבאר מרן הרב שהתכונה הטבעית שבאדם מתעלה לפי קדושת מעשיו ודעותיו³⁸: "הטבע אינו יודע ממוסר וצדק, כי אם שואף לחפצו, לבנות ולהרוס, לנבל ולהצמיח. וכן הטבע הפרטי של האדם אינו יודע כי אם את חפצו המיוחד, אבל הקדושה היא מתפשטת, מתגברת על ידי ההשפעות של המעשים הטובים והלימודים, התעוררות ההרגשות הקדושות, על ידי תפלה ועבודת קודש, עד שמאירה את מאור המוסר גם בטבע האדם".

נשמטה, המאירה לכל אחד מאישיה בהדרת כבודה, הננו מברכים לאורך ישראל בגבורה" (עולת ראייה א עמ' עה).

³⁷בשדה הראיה עמ' 578.

³⁸אורות הקודש ג עמ' יב.

האינסטינקט שבאדם אינו חפץ במוסר, אלא הוא שואף למלא את תכונתו כפי שמוטבע בו מיצירתו. משום כך, התכונות הטבעיות של האדם, כשם שהן מסוגלות 'לבנות' הן יכולות גם 'להרוס'. הן יכולות 'לנבל' או 'להצמיח'. אין בטבע כיוון ברור לצד המוסר. לדוגמא: טבעו של הגשם להשקות ולהביא לידי צמיחה. הגשם אינו מבחין בין צדיק ורשע, הוא משקה את כל השדות בשווה. לעומת הטבע, 'הקדושה' - תכונת נשמתו של האדם, שואפת תמיד אל הטוב והצדק היותר עליון. כשהאדם מתאמץ לחשוף את תכונת הקודש שבקרבו - על ידי ריבוי תורה ומצוות, הוא מעלה את תכונת הטבע אל המוסר.

רבנו הרב צבי יהודה הדגיש וביאר פעמים רבות את ההבחנה בין הטבע והמוסר הישראלי בין הטבע והמוסר האנושי³⁹: "המציאות והטבע שלנו הם עילאיים. מתוך-כך המוסר שלנו חייב להיות עילאי. נקודה זו קובעת את כל המהלך המוסרי שלנו. כשיש ניתוק בדבקות ובשייכות האלוהית שלנו, חלילה, אז נשקפת סכנה גם לישרות המוסרית האנושית הפשוטה שלנו".

יש מוסר פשוט - אנושי, ויש מוסר עילאי-אלוקי. בישראל המוסר מוכרח להיות מתוך עילאיות - המוסר האנושי בישראל מוכרח להיות מחובר למקורו העליון, למוסר האלוקי. אם חלילה אדם מישראל יתנתק ממוסר התורה - המוסר האלוקי, מוסרו הפשוט ידעך וימעד, ויושפל מוסרו אף מתחת לרמת המוסר הקיימת אצל אומות העולם.

בענין זה רבנו היה מציין סיפור שמרן הרב היה מספר על רבו הנצי"ב מוולח'ין⁴⁰: "סיפר אאמו"ר הרב זצ"ל בשם הנצי"ב זצ"ל. הנצי"ב היה אדם ענקי, גאון וקדוש וקשור לישוב ארץ-ישראל. הוא לפעמים קרא עיתון, ולא הקדיש לכך זמן רב אלא רק מעט כדי לדעת מה נשמע בכלל-ישראל ובעולם. פעם כשקרא עיתון, הראה לאאמו"ר הרב זצ"ל ידיעה מאמריקה, ובה נצנוצי טומאה של הריפורמים. 'בית המדרש לרבנים' הריפורמים חגגו את יום ההולדת של 'רבם', וייס, שחל בט' באב, על-ידי עריכת מסיבה וחגיגה בו ביום. מלבד זאת, סופר שם באריכות מה אכלו בסעודה... אכלו כל מיני מאכלי תאוה של גויים: סרטנים ועוד כל מיני שרצים. אמר הנצי"ב שבסוף פרשת שמיני כתוב 'אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ' ואחר-כך שוב: 'ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ'⁴¹, כי יש סוגים שונים במאכלות אסורות: יש דברים שאסורים לנו ומותרים לגויים שאין נפשו של אדם קצה

39 שיחות הרב צבי יהודה בראשית עמ' 116.

40 שם. הסיפור מובא גם בלנתיבות ישראל ב עמ' א.

41 ויקרא יא מג-מד.

בהם, כגון חזיר, ויש מיני מאכלים משוקצים שנפשו של כל אדם קצה בהם. מסביר הנצי"ב זצ"ל: 'אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ' - האסור על-פי התורה. ואם תורידו מעצמכם את צלם האלוהים המיוחד לכם, של תורה ומצוות, זה ישפיל אתכם עד כדי-כך שתאכלו אפילו דברים שנפשו של אדם קצה בהם".

כבר ביארנו שהטבע מתעלה ונעשה מוסרי רק באמצעות קדושתו של האדם. זה נכון אצל כל אדם בעולם. בישראל, העלאת הטבע מוכרחת להיות מכוונת אל המוסר הישראלי הנשגב, המתאים לרוחו הנעלה. העלאת הטבע בישראל בוא תבוא דווקא מתוך תורה - מתוך מוסרו המיוחד לו, ואם לא, הרי שאף המוסר הפשוט לא יוכל להתקיים וטבעו הגס ישאר בשפלותו. דוגמא לכך מובאת בסיפור הנ"ל: יש מאכלים שנפשו של אדם קצה בהם, כגון שרצים, שאף גויים אינם מעיזים לאכול. כאשר אותם רפורמים התרחקו מתורת ישראל, ונעתקו מהמוסרה התואם את רוחם האמתי, הרי שירדו עד לדיוטא התחתונה ואכלו שקצים ורמשים. "אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים. כשהן יורדין - יורדין עד עפר, וכשהן עולין - עולין עד לכוכבים"⁴².

הנצי"ב, בפירושו על התורה⁴³, הרחיב בענין זה: "...מי שמטמא נפשו במאכלות אסורות מכח התורה, יבא לשקץ טבעו כל כך עד שיאכל גם דברים המתועבים לנפש נקיה בדעת אדם, וכמו כל חומר וצורה שכל שצורתו גבוה ממה שלמטה ממנו, הרי חומר חלש ממנו וכשנפסד צורתו גם החומר הולך תימס יותר מחומר הפחות, כך הוא בענייני הנפש, נפש ודעת האדם גבוה מנפש הבהמה, וכאשר משחית נפשו מדעת האדם הרי נעשה גרוע מבהמה ומזיק ביותר... וכמו כן נפש הישראלי גבוה על פי דעת תורה שעליו, וכשמשחית דעת תורה ממנו נעשה גרוע מנפש האדם שאין עליו דעת תורה, ולא יפלא ממנו לאכול גם דברים המתועבים וכל השרץ הרומש על הארץ..."⁴⁴. הנפש הישראלית גבוהה מבהמה ואף גבוהה מנפש האדם⁴⁵. על כן, בישראל - זיכור הטבע מוכרח להיעשות בהתאם למעלת נפשו.

⁴² מגילה טז א.

⁴³ שם העמק דבר, ד"ה ולא תטמאו את נפשתיכם.

⁴⁴ עוד דוגמא לכך מביא הנצי"ב בספר בראשית (ו ג-ה) על דור המבול שכתוב עליו: "וירא ד' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום". וביאר שם הנצי"ב: "העיד הכתוב אין שהאדם אבד כל כך דעת אנושי עד שכל מחשבותיהם היה אין להרע לאחרים, וממילא היו גרועים גם מחיות, באשר אין בהם דעת כל כך להזיק כמו אדם, וגם בחיה אין המדה באה על ידי קלקול אלא בטבעה הוא לטרוף כדי צרכו מה שאין כן אדם שהגיע לידי כך, הוא מצד השחתת הטבע ונעשה בהרגל כמו טבע השני להזיק כל האפשר".

⁴⁵ "כי היסודות נהיו להיות מהם המוצאים ואחר כך הצומח ואחר כך החיים ואחר כך האדם ואחר כך סגולת האדם - [ישראל]" (כחרי, ב מד).

1. עיבוד האידיאלים האלוניים

מון הרב מבאר שמתוך אהבת אלוקים בוערת הקיימת בישראל נולד רצון להרחיב את האידיאלים האלוניים⁴⁶: "הרגש של השאיפה העצמית לאלהות הוא רגש כללי לכל נברא בצלם, והכח המחקרי הוא דרך השכל לכל חושב והוגה מכל עם ולשון, ואם יאמר לך אדם יש חכמה באדם תאמין".

רגש של קרבת אלוקים קיים לא רק בישראל אלא בכל האנושות. בכל אדם שנברא בצלם אלוקים יש רגש של קרבת אלוקים. וכן, כל אדם שחושב בשכלו על דבר האלוקות, מסוגל להגיע להבנות עמוקות ואמתיות בעניין קרבת אלוקים⁴⁷. על כן, אם לגוי יש הבנה אמתית בנוגע לקרבת אלוקים, מותר לנו ללמוד ממנו. "חכמה בגויים תאמין"⁴⁸. אין הכוונה רק לחכמת המדע כגון פיזיקה וביולוגיה, אלא ל'החכמה' בה"א הידיעה - היא החכמה על דבר קרבת אלוקים, "יִרְאֵת ד' הִיא חֻכְמָה"⁴⁹. אם כן מהו הייחוד הישראלי?

"אבל התשוקה להרחיב את האידיאלים האלהיים ולחיות בהם בחיי הפרט והכלל, לראות בתפארת עוזם באומה ובעולם, בכל עוזה ותוקפה, עד כדי שתהא ראויה להיות נשמה נצחית לעם שלם, וממנה לעולם כולו עדי עד, בכל צדדי החיים ההויים והנצחיים, זאת היא נשמת התורה הפנימית, תורת אמת ותורת חיים. דבר זה הוא מיוחד לישראל בתור אומה יחידה בעולם, שעל העטרה העליונה הזאת כדאי לסבול - 'צורר המור דודי לי, אף על פי שמיצר ומימר לי דודי לי'".

עם ישראל שונה מהעמים מפני שיש לו תשוקה להרחיב את הרגש, את השכל ואת המחשבות בנוגע לקרבת אלוקים. גם לאומות העולם יש רגש, שכל ומחשבה על קרבת אלוקים, אך אין הם עמלים לעסוק בהרחבתם ובפיתוחם. אין בעמים רצון להמשיך את הנטייה לקרבת אלוקים בחיי הכלל, אלא הם מסתפקים בגילוייה אצל היחיד, בינו לבין עצמו. אצל אומות העולם די בזה שהיחיד זוכה לקרבת אלוקים. ליחיד אין שום דחף להשפיע על הזולת כדי שגם הוא יזכה לקרבת אלוקים, וכל שכן שלא בוער לו להשפיע על העולם כולו. רק בעם ישראל התשוקה לקרבת אלוקים בוערת כל כך, עד שהוא חפץ להרחיבה

⁴⁶ אדר היקר עמ' קלו.

⁴⁷ "מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ, בין ישראל בין נכרי, בין איש בין אישה, בין עבד ובין שפחה, הכול לפי המעשה שהוא עושה, כך רוח הקודש שורה עליו" (תנא דבי אליהו רבה טו). ועיין בהרחבה במאמר 'המחשבות', אדר היקר עמ' קכב.

⁴⁸ איכה רבה ב יג.

⁴⁹ איוב כח כח.

ולהעניקה לכל המין האנושי. רק האומה הישראלית משתוקקת להרחיב כמה שיותר את הנטייה לקרבת אלוקים בשכל וברגש, ולזכות כמה שיותר גם עמים אחרים בנטייה זו עד שתתפשט בכל העולם כולו. עם ישראל מוכן להתייגע ואף לסבול כדי לזכות במעלתו העליונה - להרחיב את האדיאלים האלהיים. על זה דרש רבי יהושע בן לוי את הפסוק⁵⁰: "צָרוּר הַמֶּר דְּדוּדֵי לֵי בֵין שְׁדֵי יְלִין" - "אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אף על פי שמיצר ומימר לי דודי, בֵין שְׁדֵי יְלִין"⁵¹. למרות הצער והמרירות שהקב"ה גורם לי לפעמים, מכל מקום אני רוצה להיות קרוב אליו. כלומר, על אף שהתשוקה לקרבת אלוקים כרוכה בעמל ומאמץ רב כדי להרחיב את האדיאלים האלהיים, עם ישראל מוכן לכך כדי לזכות במעלה עליונה זו, היות ורק הוא מסוגל וראוי להשיגה.

במאמר העוסק בחג הסוכות, מן הרב מסביר שיסוד הידור המצוות נובע מתוך אהבת ד' הבווערת בטבע הישראלי, והוא אות שהאומה חיה על פי רוחה הטהור⁵²: "אמנם, אנו צריכים להדר את הסוכה, ונויי סוכה מלווים את הסוכה תמיד, ואנו רגילים מדורות עולמים 'לעטר אותה בסדינים המצוירים ולתלות בה אגוזים שקדים אפרסקים ורימונים ופרכילי ענבים ועטרות של שיבולים, יינות שמנים וסלתות"⁵³. זאת היא הסוכה הארץ ישראלית הטיפוסית, כלומר, הננו נקראים גם להדר את החוק שהוא מעוזנו. 'לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה'⁵⁴, ולא עשו לפני משורת הדין".

אנו נקראים להדר במצוות, להביע את אהבתנו הבווערת כלפי ריבונו של עולם. חורבן בית המקדש היה תוצאה של כיבוי האש הבווערת באהבת ד' שגרם ממילא לכך שעם ישראל קיימו את המצוות רק על פי הדין ולא נהגו לפני משורת הדין⁵⁵. יש עניין להדר במצוות בכלל, ובפרט במצוות של חג הסוכות, כפי שאמרו רבותינו על הפסוק⁵⁶: "זֶה אֵלַי וְאֶנְהוּ" - "הַתְּנַאָּה לַפְּנִי בַּמִּצְוֹת. עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה, ציצית נאה ספר תורה נאה וכתוב

50 שיר השירים א ג.

51 שבת פח ב.

52 מאמרי הראיה עמ' 150. ע"ע בהרחבה בספר 'אשר בחר בנו מכל העמים' עמ' שפ.

53 סוכה י א.

54 בבא מציעא ל ב.

55 אמנם גם כשבאופן גלוי לא היתה ניכרת אצל ישראל אהבת אלוקים, באופן פנימי תמיד אהבה בווערת. גם במצב כל כך שפל עד שאפילו רועי הדור אינם רואים את הנטייה לקרבת אלוקים השוכנת באומה, מכל מקום באופן גנוז אהבה בווערת. אפילו על תקופתו של הושע הנביא אשר מחמת מצבה הירוד של האומה הציע לריבונו של עולם "העבירים באומה אחרת" (פסחים פז א), כותב מן הרב: "...במעמקים, במקום שאין העין, גם של כל נביא וצופה, שולטת שמה, לא צעם בְּכָל-זֶה הַזִּיק הָאֱלֹהִי הָאֲחָרוֹן, הַבוֹעֵר בְּעֵמֶק נִשְׁמַתָּה שֶׁל הָאוֹמָה" (אורות עמ' קז).

56 שמות טו ב.

בו לשמו בדיו נאה בקולמוס נאה בלבלר אומן וכורכו בשיראין נאין⁵⁷.

קיום המצוות באופן מינימאלי מעיד על השקפה שטחית ביחס לשכלול מוסרו של האדם. כאשר האומה מבקשת לקיים את המצוות לפי שורת הדין ללא כל תוספת של הידור ושכלול, הרי שאין זה תואם את רוחה הישראלית המיוחדת. אדרבא, יש לפתח ולעבד את הנטייה הטבעית לקרבת אלוקים בעזרת עמל של תורה, כפי שהרב מבאר במקום אחר⁵⁸: **"אבל ההכרה המְבֹנָרֶת שהיא מיוחדת לישראל, בְּנֵי בְּכָרֵי יִשְׂרָאֵל, נְעֻנְבִים בְּמִדְבָר מְצֵאֵי יִשְׂרָאֵל בְּכִפְרָה בְּתֵאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָה, והיא העיבוד של האידאליים האלהיים, לעבדם, לשכללם, להשתדל לשגבם, להאדירם בעם, באדם ובעולם."**

עם ישראל הוא עם בכור ביחס לשאר העמים - **"בְּנֵי בְּכָרֵי יִשְׂרָאֵל"**⁵⁹. הנביא הושע מדמה את ישראל לכרם של ענבים במדבר וכתאנה הבשלה בעץ התאנה: **"נְעֻנְבִים בְּמִדְבָר מְצֵאֵי יִשְׂרָאֵל בְּכִפְרָה בְּתֵאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָה"**⁶⁰. מעלתם של ישראל דומה למעלת פרי משובח, אשר המוצאה במדבר שמח בו במיוחד⁶¹. עם ישראל בְּשֵׁל במיוחד וראוי לְעִבֵד את הנטייה לקרבת אלוקים ולהמשיכה על כל המין האנושי. הנקודה שבה מתגלה הבכוריות והראשוניות הישראלית - שאינה קיימת אצל אומות העולם, שהם משולים למדבר שהוא ארץ ציה אשר אין בו כל פרי - היא העובדה שיש בה אהבת ד' בוערת. מתוך זאת, ממילא יש תשוקה לְעִבֵד ולהרחיב את האידאליים האלו. אצל ישראל ההכרה על דבר קרבת אלוקים היא מבוכרת ומעובדת ואילו אצל הגויים היא בוסרית וילדותית. אצל אומות העולם אהבת ד' אינה בוערת וממילא הן משאירות את החוקים כמות שהם מבלי להרחיבם. יש מצבים חמורים יותר, שלא רק שלא מעבדים את האידאליים אלא מקצצים אותם. לדוגמא: המינות טוענת שהם מקבלים את התורה שבכתב אך אינם מפתחים ומשכללים את החוקים שבתורה כדי שיוכלו לגלותם בתוך החיים המעשיים. אדרבא, במינות יש מגמה לקצץ כמה שיותר במצוות עד שכמעט לא תישאר אף מצווה אחת⁶². **"לא-כְּאֵלֶּה נְחָלֵק יַעֲקֹב"**⁶³. בישראל יש בית מדרש שבו יושבים חכמי ישראל, במשך כל הדורות, ומעבדים ומשכללים את התורה שבכתב. מציאות של בית מדרש אינה קיימת באף אומה ולשון. בבית המדרש אין עוסקים רק בלימוד החוקים האלוניים

57 שבת קלג ב.

58 אדר ה'יקר עמ' קמה.

59 שמות ד כב.

60 הושע ט י.

61 על פי פירוש הרד"ק ומצודת דוד שם.

62 עיין אורות עמ' כב, מאמרי הראיה עמ' 421 ד"ה ח"ש האי גלא.

63 ירמיה י טז.

שקיבלנו מסיני, אלא בפיתוח אידאליים אלה ובעיבודם בהעמקה ובבירורים נוקבים כדי לגלותם בתוך חיי המעשה. בבית המדרש חז"ל מוסיפים תקנות ומרחיבים את גדרי ההירות. על כן, עצם העובדה שהגויים אינם מעבדים את האידאליים האלוקיים, מראה שאהבת ד' אינה בוערת אצלם. אילו הייתה התורה פנימית אצלם, לא רק שלא היו מקצצים בחוקים האלוקיים אלא היו משכללים ומרחיבים אותם.

"זוהו הוא עמק הדעה של 'עם-חכם ונבון - אשר-לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת'⁶⁴, המלאה אידאליים נישאים ועצות אלהיות אדירות ונאמנות איך להוציאם מן הכח אל הפועל לדור דורים".

כל האידאליים והמצוות שקיבלנו במעמד הר סיני הם רק שורשים - מצוות שבכוחם⁶⁵. עלינו לפתחם ולהרחיבם בבית המדרש, להוציאם מן הכוח אל הפועל. "אָנוּ צְרִיכִים לְהִתְאַמֵּץ בְּכָל הַיְכָלֹת בְּשִׁמְרֵי־הַמַּעֲשִׂים, לְחַבְּבֵם וּלְאַמְצֵם, אֲבָל לֹא לַעֲמֹד עַל תְּחוּם זֶה בְּלִבְדּוֹ. מְאוּמָה לֹא נִשְׂאָ בַּעֲמַלְנוּ, אִם לֹא נִצְרָף אֶל הוֹמָמוֹת הַמַּעֲשִׂים אֶת הַהִשְׁבָּה אֶל תְּעוּפַת הָרַעִיוֹן הָאֲצוּר וְגוֹנֵז בְּהֵם"⁶⁶. בכך שעם ישראל לומד את החוקים ואת האידאליים מתוך עומק הסברא, נפגש הוא עם התוך והפנים של החוק, עם העצה האלוקית שמניעה את החוק⁶⁷, וממילא אחר כך הוא עמל לפתחו ולהרחיבו בגזרות ותקנות.

ז. תרבות המערב - השארת הטבע בגסותו

התרבות הכללית בזמננו היא תולדה של חינוך נוצרי של כאלפיים שנה. 'אותו האיש' - יש"ו הנוצרי, הקים דת שכולה אמונה שטחית-חיצונית המאפשרת

64 דברים ד ו-ח.

65 "ידוע הדבר ומפורסם בינינו העם מקבלי המצוות, כי שבעים פנים לתורה, ובכל אחת מהן שורשים גדולים ורבים, ולכל שורש ושורש ענפים, כל אחד ישא אשכול גדול של פירות נחמדים להשכיל לבבות, יום יום יוציאו פרח לשוקדים עליהם, פרחי חכמה ושכל טוב..." (ספר החינוך מצווה זה). וכיוצא בזה כתב אחיו של הגר"א בשם אחיו שהמספר תרי"ג אינו כולל את כל המצוות אלא "מה שהוזכר תרי"ג אינו אלא שורשים, אבל הם מתפרשים לענפים הרבה... כי בכל מצווה ומצווה, ובכל דיבור מדברי תורה נכלל כל התורה וכל המצוות כולן כללותיהן ופרטותיהן ודקדוקיהן, ולכן נמשלה התורה לעץ... כמו שהעץ שורש אחד ותפשט לכמה ענפים, וכל ענף וענף לכמה שרביטים, וכל שרביט ושרביט לכמה פירות, וכל פרי יש בו כמה גרעינים, וכל גרעין יש לו כח לצמוח אילן שלם, עם השורשים, וענפים ושרביטים, ועליון פירות וגרעינים בתוכם עם כח המצמיח עוד אילן וכן לאין תכלית... כן בדיבורי התורה והמצוות, כל דיבור ודיבור ומצווה כולל כל המצוות וכל הדיבורים" (תחילת ספר מעלות התורה לאחיו של הגר"א).

66 אורות עמ' סא. והמשך דברי הרב שם: "אם ישארו המעשים מצות אנושים מלמדה, לא לבד שלא יועילו אלא גם ינפילו עוד את הרעיון, וסוף נפילות הרעיון להגמר בבוטל המעשים".

67 המצוות והחוקים הן "עצות" מפי הגבורה (עיין רמב"ם סוף הלכות תמורה וסוף הלכות מקואות. שמונה קבצים א תשצו).

שחרור לצדדים היותר נמוכים של החיים⁶⁸. חז"ל אומרים ש-'אותו האיש' נידון 'בצואה רותחת' על שלעג על דברי חכמים⁶⁹. רבנו הרב צבי יהודה הסביר את הקשר בין העונש לבין האופי של אותו האיש⁷⁰: "מה פירוש 'צואה רותחת'? פסולת תוססת. תיאור זה מתאים בדיוק לאישיותו. יש"ו היה אדם מוכשר, אבל מושחת ובעל דמיונות. הוא היה איש תוסס ומחוצץ בעל כישרון גדול. יש"ו הינו 'צואה' - מכיוון שהוא הופרש מכלל ישראל כפסולת. 'תוססת' - מפני ריבוי הכישרונות, הדמיונות והמליצות הטמאות שלו. אדוני אבי מורי ורבי זצ"ל סיפר שבילדותו כשעבר לפני בתי עבודה זרה של הנוצרים, היה מרגיש ריח סירחון של בית כיסא⁷¹. אותו האיש היה גדול בכישרונות ותוסס מאוד בכוחותיו⁷². הצואה רומזת לנטיות הנמוכות והגסות שעל האדם להסיר כליל, ואותו האיש ביסס את הפסולת, הזוהמה, ונתן לה מקום ולגיטימציה. הוא לא היה חפץ להסיר את הפסולת, אלא אדרבא, לשים אותה במרכז ולתת לה מעמד של קדושה. על כן הוא נידון בצואה רותחת - מידה כנגד מידה⁷³. לא לחינם חז"ל שהיה שקוע ביצרא דעריות⁷⁴, ודימה שאין בכך סתירה לקרבת אלוקים. הנצרות

68 הנצרות דומה לחזיר שאוכל כל מה שמתחשק לו, כולל לכלוכים אשר באשפה, ולבסוף מראה לכולם שיש לו סימני טהרה (אורות עמ' לב).

69 גיטין נו א. "יסוד המינוח שלעגה על דברי חכמים ועשתה שמות ביישראל פנימה, אשר אמנם מפני הדי הגדולה מלאתי כח ד' אשר בתי האמה לא הצליחה להרס את השמות, בכל זאת הכינה לה קורים, אשר צלחו להיות לאגרא של מחסה כזב על פני עמים רבים. החלפה האלילות במינוח" (אורות עמ' לב).
70 שיחות הרב צבי יהודה, יהדות ונצרות, 'ולמינים אל תהי תקוה' סעיף 26.

71 "בילדותי הייתי מרגיש סירחון של בית הכיסא מבתי התפילות של הגויים, אף על פי שהיו לכאורה נקיים מאוד, ועמדו בתוך גן של עצים נטועים" (שמונה קבצים ב נח).

72 "אותו האיש, שהיה לו כח אישי נפלא והזרמה נפשית... והוא תלוי בהכשר: אם מכשירים אותו על ידי קודש עליו הוא מתעלה, ואם עוזבים אותו בעינו, ונמסרים אליו כמו שהוא, נפלים על ידו לעמקי זוהמת עבודה זרה" (אגרות הראיה ב עמ' לד). "במעמד חלוש כזה באה הנצרות ותעש בקיעים באומה. מחוללה היה בעל כח אישי נפלא, הזרמתו הנפשית הייתה גדולה, אבל לא נמלט מהחיסרון האלילי..." (מאמרי הראיה עמ' 5).

73 חז"ל דרשו את הפסוק: "וְהָיָה כְּאֵלֶיךָ בְּיַהֲדָה וְעִקְרוֹן וְיַבֹּאֲסִי - אלו טראטריות וקרקסיות שבאדם שעתי דין שרי יהודה ללמד בהן תורה ברבים" (מגילה ו א). מה הם טראטריות וקרקסיות? אומרים התוס' (שם ד"ה טראטריות) שיש מפרשים כי אלו בתי עבודה זרה של הגויים, ומכונים טראטריות - מלשון חרפה, וקרקסיות - מלשון בית הכיסא, בלשון ערב. עוד אומרת הגמרא (מגילה כה ב) שמותר ללעוג לעבודה זרה אפילו בשימוש במילות גנאי. הדוגמה המובאת שם היא דברי הנביא הושע על עבודה זרה: "לְעֵגְלוֹת בַּיָּת אָנוּ יִגְדְּרוּ וְשָׁן וְשָׁמְרוּ כִּי-אֵבֶל עָלָיו עֵמוּ וְכִמְרִיו עָלָיו יִגְלוּ-עַל-כְּבוֹדוֹ כִּי-גָלָה מִקְּמוֹ" (הושע י ה), ודרשו "אל תקרי כבודו אלא "כבודו". כלומר, העבודה הזרה אינה יכולה להימנע מלעשות צרכיה מרוב שהיא כבדה מפסולת, וכלשון רש"י שם: "כובד משאו של ריעי שהיה בו, וכובד עגבותיו".

74 "אצל אותו האיש הנוצרי אנו פוגשים קלקול בצניעות. הוא היה תלמידו של יהושע בן פרחיה וסרח... בדרך הזדמנו (שניהם) לאכסניה ויהושע בן פרחיה סיפר בשבח בעלת האכסניה שמכבדת תלמידי חכמים כהוגן. הוא היה אדם גדול וצדיק ואמר לפי תומו: 'כמה נאה אכסניה זו'. קפץ אותו תלמיד (יש"ו) והעיר: 'אבל עיניה לא יפות'. כששמע זאת רבי יהושע בן פרחיה, התרגש והתרחח: 'רשעו! בכך אתה עוסק! אתה מסתכל בנשים!' הוא גירש אותו והחרים אותו באופן נורא וקיצינו... אותו האיש היה גבה עיניים. הלך ברחובות משוטט במבטק, 'ולא היה מרכין עינו למטה כשהיה מהלך' (אוצר הגאונים ברכות ז ב) כדרך צדיקים. מכיוון ששוטט בנשים, היה מסתכל לכאן ולכאן 'עד שנכשל בראיית אותה אשה' (אוצר"ג שם וע"ע הגהות מרדכי עירובין תקכח) והכוונה לבעלת האכסניה, ומתוך כך רבי

היא דוגמא קיצונית להשפעת החומרנות הגסה על תפיסת האמונה עד כדי הגשמה ואילולת ממש, אך סיגיה של הנצרות, ושל אמונות הדומות לה, נדבקו אף באומה הישראלית.

מִרְן הֵרֵב מִבְּאֵר שֶׁתְּכַנְתָּה שֶׁל הַמִּינּוֹת הַיָּהוּדִים לְהַשְׁאִיר אֶת הַטֶּבַע בְּגִסְתּוֹ, לֵאלֹא כֹל שֶׁכְּלוּל וְעִיבוּד⁷⁵: "הַחֲלָפָה הָאֵלִילוּת בְּמִינּוֹת. לֹא הִתְכַן הַפְּנִימִי הוֹטֵב, כִּי-אִם הַעֲמָדָה. הַתֶּאֱרָר הַחִיצוֹנִי גִהֵן כְּמַעַט, אֲבָל הַמְּטָרָה אַחַת הִיא: לֹא לְקַדֵּשׁ אֶת הָרִצּוֹן, אֶת הַחַיִּים, אֶת הָעוֹלָם הַגָּס וְאֶת הַפְּנִימִיּוֹת הַמְּהוּתִית עַל-יְדֵי כָּל אוֹתוֹ הַסֵּדֶר הַמוֹכֵן לְכֹךְ בַּעֲצַת ד' הַגְּדוֹלָה, שִׁשְׁסוּדָה הַקֶּבֶע בְּיִשְׂרָאֵל, בְּגוֹי קְדוֹשׁ, וּמֵהַסֵּתֶר עֲפִיזוֹתֶיהָ יוֹכְלוּ עַמִּים רַבִּים לִינֹק, כָּל אֶמְהָ לְפִי תִכְנֶה, לְפִי מוֹסְרָה וְהַכְנָתָה הַטֶּבְעִית, הַהִיסְתוֹרִית וְהַגְזֵעִית, לְפִי הַשְּׁכָלְתָה וּמִצְבָּה הַגְּאוֹגְרָפִי וְהַפְּלִכְלִי, וְכָל הַתְּכָנִים הַחֲבֵרְתִּים וְהָאִשִּׁים שֶׁלָּה מְצַטְרָפִים לָזֶה - לֹא זֹאת הִיא מְגַמְתָּה."

באופן חיצוני נראה לעתים שהמינות טובה יותר ונימוסית יותר מעבודה זרה, מודרנית ולא פרימיטיבית כמו העבודה הזרה, ויש לה דיבור יפה ולא גס כמו זה של עובדי עבודה זרה, אך כל זה רק מבחוץ. מבחינה אמיתית אין המינות שונה מעבודה זרה, מכיוון שאין מגמתה כלל לקדש את הפנימיות, את הרצון ואת החיים הגסים. מגמתה של המינות איננה ללמוד מעם ישראל איך לחיות על פי הדרכתה של תורה הפועלת לזכך את טבע האדם ואת מידות הנפש, אלא היא חפצה רק 'לגהן' את גסות החיים כך שתראה יפה חיצונית.

גם בימינו, בנוגע לתרבות המערב, כתב מִרְן הרב⁷⁶: "וכדאי הדבר להבליט שאנו

יהושע בן פרחיה גירש אותו. תכונתם של ישראל היא עדינות. הקלקול במובן הסקסואלי של אותו האיש הוא הניגוד לטבעיות הנשמטית היהודית. אותו האיש היה גבה עיניים... הוא הסתכל בעריות, שזה ההיפך של צניעות והליכה שפל עיניים" (שיחות הרב צבי יהודה, למינים אל תהי תקוה עמ' 41). "לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. לא כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידים. ולא כיהושע בן פרחיה שדחפו לישו הנוצרי בשתי ידיו". בסוף תקופת החשמונאים היה קלקול גדול ביחס לחכמי התורה. הרמב"ן אומר שזה נבע מכך, שהחשמונאים, שהיו כהנים, לקחו לעצמם, באופן קבוע, את המלכות. אבל המלכות ניתנה לשבט יהודה, ולא לשבט לוי ולכן יצאו מהם קלקולים גדולים, עד שנימחה זרעם. ינאי המלך הרג את החכמים וכך רבי יהושע בן פרחיה נאלץ לברוח למצרים. היתה לו שם אכסניה. נילוא אליו באותו זמן 'אותו האיש'. כשהם עזבו את האכסניה, ביקש רבי יהושע בן פרחיה, להכיר טובה, ושיבח את האכסניה. אמר לו ה-'תכשיט' הזה: 'אבל העינים שלה לא יפות'. אמר לו רבי יהושע בן פרחיה: 'בכך אתה עוסק?' ונידה אותו, אחר-כך צמחה מה-'תכשיט' הזה, מה-'שיבע בוחער' הגס רוח והחצוף הזה - העבודה זרה של הנצרות" (מתוך התורה הגואלת, פרקי אבות פרק א משנה טז). ומקורו בסוטה מז א בחסרונות הש"ס ובסנהדרין קז ב. וע"ע ירושלמי חגיגה ב ב. "נודעת היא אגדת חז"ל (סוטה מז) שעל תשובתו של אותו רשע לרבי יהושע בן פרחיה, עיניה תרוטות, אמר ליה ומה אתה מסתכל בנשים אפיק וכו'. בכגון אלו אין אנו צריכים להביט כלל על המודרניות, כי אם להילחם בה בכל עז טהר הרוח שלנו" (אגרות הראיה ב עמ' כא).

75 אורות עמ' לב.

76 מאמרי הראיה עמ' 190.

צועדים את צעדי גאולתנו, לא על מנת להיות דווקא תלמידים של התרבות האירופית - שלפחות במה שנוגע למוסר ולטהרת המידות פשטה את הרגל, על דעת כל המבקרים העמוקים שאינם מתפחדים ממראה וגובה קומתה... אמנם על דבר האידאל בוודאי טבוע הוא עמוק בנשמתנו האידאל של הניקיון מכל חטא, וכשיצא האידאל הזה מן הכח אל הפועל, אז יטהר העולם... אבל חזון עתיד זה איננו מושקף עדיין כלל בחיי התרבות הזמניים שהם רקובים מבפנים, **אף על פי שהם מְגַהְצִים מִבְּחוּץ**."

מֵרַב מִבְּאֵר שֶׁשְׁקֵרָה שֶׁל הַמִּינּוּת הוּא בִּכְךָ שֶׁהִיא מֵרָאה נִימוֹס וּמוֹסְרִיּוֹת כִּלְפֵי חוּץ, אֲךָ מִבְּפָנִים הִיא מְלֵאָה גִּסּוֹת וּשְׁחִיתוּת⁷⁷: **"הַבְּצוּר הַמְּרוֹמֵי וְהַהֶרְקָעָה לְשַׁחֲקִים, שֶׁהַמִּינּוּת מְתִימָרֵת בָּהֶם, מְכַרְחִים לְפַל וְלֹהֶעָקֵר מִיִּסּוּדָם**."

המינות שואפת להגיע למדרגה הכי גבוהה בלא שום הכנה ומאמץ. כדי להתקבל לדת הנוצרית די לטבול במים ולהכריז על אמונה באותו האיש, ותו לא. מילה אחת מובילה ומרוממת אותך לשחקי שחקים⁷⁸. כלומר, ניתן להתרומם לשיא השיאים יחד עם כל התועבות והנטיות הרעות והגסות. בהיותך בעולם הזה בשיא שפלותו, אתה זוכה בבת אחת לגן עדן. אבל נסיקה זאת לשחקים מוכרחת להתרסק.

"הָעוֹלָם צָרִיף שְׁיָכִיר, כִּי לֹא בְּהֶגֶה אֶחָד, בְּאֵמֶרֶת אֲמוֹנָה מֵתְאַרְה לְבַדָּה, דִּי לְאָדָם לְעוֹף לְגֵן-עֵדֶן, וְכָל אוֹצֵר הָרָעָה, הָרֵצַח וְהַתְּעוּבָה, הַסָּפּוֹן בְּכָל חֲדָרֵי רוּחוֹ, בְּדָמוֹ וּבְבִשְׁרוֹ, יִכּוֹל לְהִשָּׂאֵר בְּעֵינָיו, וּמִמִּילָא הִלָּא אֵינְנוּ צָרִיף צָרוּף וְלִמּוּד, רְכוּז וְעֵלְיָה..."

העולם צריך להכיר כי תפישתה של המינות שקרית. העולם הזה הוא עולם של עבודה ועמל, ואי אפשר לדלג בו על מדרגות. הקפץ להתרומם למדרגה גבוהה של קרבת אלוקים, נדרש לטפס בהדרגה, מעלה מעלה, בתהליך של שינוי פנימי⁷⁹. אבל אצל המינות אין ספר מוסר שמדריך את האדם כיצד לבנות את מידות הנפש, וגם ספר של הדרכה מעשית אין בה, אלא העיקר אצלה הוא

77 אורות עמ' לג.

78 "אמרו אנשי התורות שהוא ישוב - חי לעד בנעימות, בעבור מילה שהוא אומר בפיו, ואפשר שלא יבין עניינה" (כחרי א' ק).

79 הרמב"ם כותב שטעות היא ביד אלה המנסים לעסוק בחכמות "בלי התחלות ובלי מדרגות" (רמב"ם פירוש המשניות חגיגה ב א סוד"ה לא במעשה בראשית). "כל דעה כחבת, המהרסת את העולם, נובעת לל פי רוב ממקור החפץ להתעלות בלא גבול ובלא הכנות הנאותות, שזה גורם לנפילה והשתברות. עבר דה זרה חפצה להתקרב אל האלהות בחושים, וירדה לשפלותה. כי רצתה לעלות למקום שאי אפשר לעלות, ולא קנתה ההכנות הדרושות, שהן דרכי הדעה וההרגשה, המְכַשְׁרֵת את האדם להיות מבקר בהיכל ד'" (אורות עמ' קנג סימן ד). המינות - המתיימרת למחוק את נטיית השנאה בבת אחת בלא דרגה - שפכה הכי הרבה דם מכל עם אחר בהיסטוריה (מאמרי הראיה עמ' 508).

ה"אווירה". בעם ישראל, ספר "מסילת ישרים" מכון את הממד הפנימי והנפשי של האדם, וה"שולחן ערוך" מכון את הצדדים המעשיים של האדם. באומה הישראלית יש תורה מן השמים, המדריכה איך ליישר את החיים כולם לאור המוסר האלוקי המוחלט⁸⁰, באמצעות 'צְרוּף וְלִמּוּד, רִכּוּז וְעֲלִיָּה'.

ח. יסוד התשובה - עילוי הטבע והרצון

מן הרב מבאר שתשובת היחיד והאנושות כולה תלויה היא בעילוי הטבע והרצון⁸¹: "ואזי לה לאנושיות כולה כשהיא סרה מדרך הישרה, ותחת לייסד את המרכז של כל ההשלמות על הבסיס של עילוי הרצון תניח את הרצון עצמו בגסותו, בלא עבוד ועילוי. וכל עמלה יהיה רק למלא את התאוות הרצוניות, שהן זורמות כנחל גפרית וכל מיני גיהנם שולטין בהן. אז נופלת היא אנושיות בכללותה ברשתה הנורא והמכוער של זוהמת עבודה זרה, אשר דם ירדפנה".

חלקים רבים של האנושות הכללית נלכדים 'ברשתה הנורא והמכוער של זוהמת עבודה זרה' מפני שהם אינם עמלים לייסד את מרכז חייהם 'על הבסיס של עילוי הרצון' - הם אינם עוסקים בפיתוח ושכלול הרצונות הטבעיות כי אם מניחים אותם בגסותם 'בלא עבוד ועילוי'. "הרצון הוא מקור החיים. רצון האדם הוא באמת יסוד שכלולו והוייתו, אמנם הרצון הזה צריך הוא פתוח ועישוי, יותר מכל הכוחות כולם".⁸²

"...זהו כל יסוד התשובה: התעלות הרצון והשתנותו לטובה, לצאת מחושך לאור ומעמק עכור לפתח תקוה...".

יסוד התשובה היא לא עקירת הרצון, כי אם 'התעלות הרצון'. הרב מדמה פעולה זו להמתקת דבר מר על ידי הוספת חומרים המועילים לשכלולו - "אנו

⁸⁰ "להאמין ולקיים זאת היא הסגולה המיוחדת של כנסת ישראל. האמונה היא היסוד העיקרי, אבל אינה מתבססת ואינה גומרת את מגמתה, כי אם בצירוף המעשה. וכדי להאמין במה שיש אפשרות לקיים, צריכים משקל, זהו משקל התורה האוחזת במשפט לפי כח האדם. הנוצריות אומרת להאמין, אבל אינה יכולה לקיים, על כן אומרת היא שיותן לחי שני למכה האחת, מובן שבקהל אפשר רק להאמין שמידה זו ייא נשגבה, אבל לא לקיים. ותורת אמת, היא יוצאת משקל הקודש, שהיא אמת במעשה כמו במחש' בה. עושר האמונה, היא אמונה שהיא גם מעשית. שְׁכֵן-אֶרֶץ וְרַעַה אֲמֹנָה" (שמונה קבצים א רלט).

⁸¹ אורות התשובה טו ב.

⁸² אורות הקודש ג עמ' עו. "הרצון יסוד החיים הוא, הוא מוכרח להיות פועם בחיים. המוסר, התורה, כל אור קדוש ועליון צריך הוא לפעול עליו להישירו, אבל לא לטשטש את כוחו" (שם עמ' עה). "התפלה, במציאותה ובאמונתה, מבססת היא את היסוד של גדולת היסוד של האדם וקדושתו. הרצון הוא היסוד לכל החיים, לכל ההגוי, ולכל הנפעל, הרי הוא מתעלה, מזדכך מתקדש ומתורם ברוממות קדושה אלהית על ידי התפלה" (שם עמ' נה).

ממתיקים את מרירותם של חוקי הטבע... לא על ידי העברתם מן העולם, שלא נוכל ולא נחפוץ בזה, כי אם על ידי תיקונים מלאכותיים המכשירים אותנו ליהנות מטובם, על פי אותה המידה המתאמת למצבנו...⁸³.

ט. עילוי הטבע העולמי בזכות ישראל

מִן הַרְבֵּה מֵתֵאָר אֶת אַחֲרִיתָהּ שֶׁל הַמִּינוֹת וְאֵת תִּיקוּן הָעוֹלָם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים⁸⁴:
 "קִץ יוֹשֵׁם לְכָל אוֹתוֹ הַחֲשֵׁךְ, יִכִּיר הָאָדָם וַיֵּדַע, כִּי כָל עֲמָלוֹ צָרִיךְ שְׂרִיכֵז לְטֹהַר הַנֶּפֶשׁ, הָאֲפֻשְׁרוֹת שֶׁל הַטֹּהַר בְּתִכּוּנֵת הָעַמִּים טְעוּנָה הִיא מְלוֹי שֶׁל רְפוּז, שֶׁהוֹכֵן כָּבֵד מֵאֵז עַל-יְדֵי אוֹתָהּ הַהֲכָנָה הַגְּדוֹלָה, שֶׁהַפְּלִיאָה יָד ד' לַעֲשׂוֹת עַל-יְדֵי אוֹתָהּ הָאֲמָה הַנִּפְלְאָה...".

יבוא יום שבו יכיר האדם בכך שצריך לתקן את הנפש - את הפנימיות, והכרה זו תבורר לעולם על ידי עם ישראל. כדי שהעמים יתרוממו ויתעלו, הם צריכים להיות מחוברים לעם ישראל, כי בו מרוכזת הרוחניות האידיאלית.

"...אֵז יִבְרַר לְכָל, כִּי סִגְלַת הַקֹּדֶשׁ אֵינָה סִגְלָה זָלָה, שִׁיכּוֹלָה לְהַנְטֵל בְּכָל יְדֵים מְסֻאָבוֹת, כִּי אִם סִגְלָה הָעוֹלָה בְּעֲמָל נוֹרָא בְּמִסִּירַת נֶפֶשׁ קְבוּעָה...".

לעתיד לבוא יכירו כל העמים, ואף המינות - שסגולת הקודש אינה יכולה להופיע בידיים מסואבות, אלא אך ורק מתוך מתוך עמל ומסירות נפש קבועה.

"וְעַל-יְדֵי זְכוּת נַחֲלַת קֹדֶשׁ שֶׁל אֲבוֹת לְבָנִים נוֹשְׂאֵי עָלְם בְּאַהֲבָה וְשׂוֹמְרִים דְּרָךְ ד' בְּכָל עֵז".

סגולת הקודש תופיע מתוך עמל ומסירות נפש החושפת את הנשמה האלוקית אשר לאומה הישראלית הבאה לידי ביטוי דרך זכות האבות⁸⁵.

"אֵז יוֹסְרוּ פְּנֵי הַלוֹט מֵעַל כָּל הָעַמִּים וְהַמְּסַכָּה הַנְּסוּכָה עַל הַגּוֹיִים, וְאוֹתָהּ הַוּתְרָנוֹת שֶׁל הַמִּינוֹת תִּכְר כָּמוֹ שֶׁהִיא בְּתוֹר מְטַבֵּעַ פְּסוּלָה, הַמְּסַמְּאָה אֶת הָעֵינַיִם וּמְטַמְּאָה אֶת הַנֶּפֶשׁוֹת, מְרַבָּה רִצָּח וְדָם וְכָל תּוֹעֵבָה... לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קֹדֶשׁ כִּי מְלֹאָה הָאָרֶץ דְּעָה אֶת ד' כְּפִיִם לִים מְכַסִּים...".

השקפת המינות היא רוחניות ללא עמל ומוותרת היא על המצוות המעשיות

⁸³אגרות הראיה א עמ' רכה.

⁸⁴אורות עמ' לג-לד.

⁸⁵"כח הסגולה - שהוא תוכן 'זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה', כלומר לא מצד הבחירה שהיא באה מצד המעשים הטובים שבבנים ומצד התשובה, אלא למען שמו המתגלה על ידי זכירת חסדי אבות" (אגרות הראיה ב עמ' קפז).

המכבידות על האדם. המינות מצליחה ללכוד ברשתה הרבה מאוד מאמינים מפני שאין היא דורשת מהם שום תיקון או מאמץ מעשי. השקפה זו של המינות דומה למה שהיה בימי הבית הראשון⁸⁶: "כיוון שמלך ירבעם על ישראל, התחיל מפתה את ישראל ואומר להן: בואו ונעבוד עבודה זרה, עבודה זרה ותרנית היא"⁸⁷. ומדוע עבודה זרה נקראת ותרנית? אלא מפני "שהיא מתרת לכם מה שאסרה תורה"⁸⁸. אך לעתיד לבוא יכירו ישראל וכל העמים בשקרה של השקפה ותרנית זו. הכול יבינו ששיטה זו מביאה לידי ותרנות מוחלטת והשארת הנטיות הטבעיות בגסותן, מה שגורמת לריבוי רצח, תועבה ושחיתות מוסרית. באחרית הימים יכירו וידעו כל באי העולם את אורן של ישראל ואת השפעתה להעלות את הטבע אל ייעודו העליון, ו-'**מְלֶאכָה הָאֲרָץ דְּעָה אֶת ד' כְּפִים לַיָּם מְכַסִּים**'⁸⁹. כשם שהים מלא במים, כן האנושות תתמלא דעה וחכמה⁹⁰ לקדש את חייה לאור דעת ד' העליונה. האנושות תתמלא כל כך בחכמה עד שהיא והחכמה יעשו דבר אחד, כדוגמת המים והים ששניהם עניין אחד - "כִּי מְלֶאכָה הָאֲרָץ דְּעָה אֶת ד'... אז יהיה מצב של דבקות מוחלטת, של מילוי בדעת ד', בו הממלא והמתמלא הם אחד"⁹¹.

⁸⁶ ירושלמי עבודה זרה א א. "מתוך הבקשה הטבעית להרטיב את הלאָמִיית הקְסִימָה גם אותו אותה ההשֶׁפֶת פָּעָה המועטת שֶׁל הַנְּטִיָה הָאֱלֹהִית, הַנְּמַצָּאת גַּם תַּחַת מַעֲטָה-הָעֶרְפֶּל שֶׁל הַמּוֹן דְּמִיּוֹנוֹת, שֶׁהֵיוּ יְכוּלִים לְקַחַת לֵב בְּלִ קְבוּצַת חֲבֵרְתֵי, לְפִי מַעֲמַד הַחַיִּים הַרוֹחֲנִים אֲז" (אורות עמ' קז).

⁸⁷ "זאת היא דרך המוות של עבודה זרה הוותרנית..." (אורות התשובה יב י).

⁸⁸ פני משה שם.

⁸⁹ ישעיהו יא ט.

⁹⁰ "מקום המים קרוי ים והמים ממלאים אותו המקום עד שלא יראה הקרקע ואמר כמו שכל היה מכוסה במים כן יהיו כולם מכוסים וממולאים בדעה" (מצודת דוד שם).

⁹¹ ישחיות הרב צבי יהודה מועדים א עמ' 43 סוף סעיף 26.

מידת האהבה

הרב נחשון קנדל

בפרק על חלקי החסידות, מביא הרמח"ל במסילת ישרים שחלק מעניינה של החסידות זו כוונה לטובת הדור. "שיתכוון אדם במעשיו לטובת דורו כולו לזכות אותם". והוא מוסיף: "ותראה שזהו רצונו של מקום, שיהיו חסידי ישראל מזכים ומכפרים על כל שאר המדרגות שבהם". זה רצונו של מקום, לא רק שיהיו חסידים, אלא שהחסידים יזכו גם את שאר העם. "והוא מה שאמרו זכרונם לברכה בלולב ומיניו יבואו אלה ויכפרו על אלה".

ידועים דברי המדרש שהלולב ומיניו מסמלים לנו ארבע כתות בישראל, ארבע בחינות בישראל. יש טעם וריח, טעם בלי ריח וכו'. ואומר על כך המדרש⁹² "יבואו אלה ויכפרו על אלה".

אדם לא חי לעצמו. התכלית בה חפץ ד' איננה רק בהתגדלות האדם עצמו, ההתגדלות האישית. יש יחס, אחדות, יחס אורגני בין כל החלקים, כל הפרטים. בתפילת יום הכיפורים אמרנו "ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך", רצונך הוא המחבר בינינו. רצונו של הקב"ה שיבואו אלה ויכפרו על אלה. יש צדיקים, יש עושי מצוות, יש לומדי תורה, יש בריות שמלאכתן בשדה. אבל החיבור הזה בין המדרגות השונות בעם נובע מיכולת החיבור של "ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם".

מדוע האתרוג מופרד משאר המינים

"אמר רבה לולב בימין ואתרוג בשמאל"⁹³, כך אנו נוהגים: את הלולב עם שני מינים אנו נוטלים ביד ימין ואת האתרוג ביד שמאל. שואלת הגמרא: "מאי טעמא?" ועונה: "הני תלתא מצוות והאי חדא מצווה". יש לנו שלוש מצוות בימין, ואתרוג שהוא חדא מצווה בשמאל. המגן אברהם⁹⁴ מעיר על דברי הגמרא הללו

192 ויקרא רבה פ.

93 סוכה לז, ב.

94 א"ח, ס' תרנא.

ומקשה, לכאורה ודאי שצריך ליטול את הלולב ומיניו ביד ימין, כי הברכה היא "על נטילת לולב", ומה שעליו מברכים צריך לאחוז ביד ימין. אז מה משמעות השאלה "מאי טעמא"? ושמה תאמר ניטול את האתרוג בימין ונברך 'על נטילת אתרוג'? זה בירור שהגמרא עושה בהמשך. הגמרא שם שואלת מדוע מברכים על הלולב ועונה: "הואיל ובמינו גבוה מכולן". אם כן, אם כבר הכרענו שמברכים 'על נטילת לולב', אז גם ברור שצריך לאחוז את הלולב ביד ימין.

אמנם המשנה ברורה⁹⁵ רומז לתשובה על השאלה של המגן אברהם. המשנה ברורה אומר שגם אם עכשיו אינו מברך על ארבע מינים כגון שכבר בירך ונענע ועכשיו נוטל אותם שוב, לצורך הנענועים בהלל, גם אז יטול את הלולב בימין ואת האתרוג בשמאל, הערה שנראית כבדרך אגב, אבל בעצם כוונתו להעיר על שאלת המגן אברהם. גם אם איני מברך ולכן אין לי סיבה ליטול דווקא את הלולב ביד ימין, עדיין יש ליטול דוקא את הלולב ביד ימין כי יש בו שלושה מינים, ואת האתרוג ביד שמאל. אבל המגן אברהם לא קיבל תשובה זאת, ומקשה את קושיתו: מדוע הגמרא שואלת 'מאי טעמא', הרי חייבים ליטול את הלולב ביד ימין כי בו מברכים, ועל מה שמברכים אוחזים ביד ימין.

המגן אברהם עונה ששאלת הגמרא היא אחרת לגמרי, לא מאי טעמא - אולי נהפוך, אלא כוונת השאלה היא אולי ניטול גם את האתרוג וגם את שאר המינים ביד ימין! מדוע ההפרדה? מאי טעמא? מדוע אי אפשר לקיים "ויעשו כולם אגודה אחת"? ומסביר המגן אברהם שעל כך עונה הגמרא: "הני תלת מצוות והאי חדא מצוה". הגמרא נקטה את הכוון של הפסוק, את ההוראה של הפסוק. הפסוק אומר "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל". אומר המגן אברהם: יש ר"ו החיבור בין כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל. לפני זה אין. לכאורה התורה היתה צריכה לכתוב 'פרי עץ הדר וכפת תמרים...'. אלא שהתורה רומזת שהאתרוג לבדו, "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר", ואז באה השלישייה "כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל".

אהבת הבריות - עבודת השלום

כאן אנחנו חוזרים לנושא האחדות, לנושא של האהבה שאנחנו צריכים לרכוש, לחוות, לעשות ולפעול. הפסוק רומז לנו, גם כשהתכלית היא "ויעשו

כולם אגודה אחת", יש לנו שני מצבים, שני סוגים של 'אגודה אחת'. נכון, אנחנו אוגדים את הלולב, קושרים עם ההדס והערבה. אבל האתרוג, כיצד הוא יתאגד באגודה אחת? איך יבואו אלה ויכפרו על אלה? כמובן, ארבעת המינים מעכבים זה את זה, אבל האתרוג לבדו. כי כשאנחנו באים להתחבר עם הבריות, או כשאנחנו באים לכפר אלו על אלו במדרגות ביראת שמים, בתורה, במעשים טובים, לא תמיד הכל כל כך פשוט. לפעמים אי אפשר להתחבר.

לפעמים החיבור זורם, "חבר אני לכל אשר יראוך", ולפעמים החיבור קשה. נכון, אנחנו מתלמידיו של הלל הזקן שהיה 'מקרב את הבריות', אבל יש בריות שלא נוהגות מנהג בריות. המאמר בפרקי אבות נראה 'מתוק', ידידותי, "אוהב את הבריות ומקרבן לתורה", אוהבים, מלטפים, מחייכים, ואז כולם אוהבים אותך ואוהבים גם את התורה. ממש לא.

כשבאים לדבר על אהבת הבריות צריך לדעת שמדובר על עבודה, על העמקה עצומה. כשאנחנו לומדים את מידת הכנסת האורחים מאברהם אבינו, את מידת אהבת הבריות, את לימוד הזכות גם על בריות רחוקות מאד כאנשי סדום, אנחנו מתמלאים רטט ויראה והתפעלות מענקיותו של אברהם, מעמקותו, מחדירתו אל התוך של הבריות הכל כך רחוקות שהוא רואה לפניו, ויציאתו להגן עליהן ואפילו להכניסן לאהלו ולקרבן - מתוך עומק המבט שלו עליהן כבריותיו של הקב"ה. ובזה הוא מקוה, מאמין, באמונה ובאהבה הכבירות שלו, שהוא מאיר בעולם - לקרב את הבריות, לתורה, לקריאה בשם ד'.

"אוהב את הבריות" באהבתו של אברהם. ללמוד מאברהם ענקיות של אהבה ואמונה, ואז - "ומקרבן לתורה".

אהבה ואמונה. הכל מתחיל מאמונה. אוהב את המקום, אוהב את הבריות. אברהם אבינו שהכיר את בוראו, גם רואה את בוראו. הוא רואה את בוראו בכל בריה ובריה. כשאתה אוהב את המקום, אתה אוהב את הבריות. וכשאתה אוהב את הבריות אתה גם לא נותן להן להתדרדר, אתה חפץ לזכך אותן ואתה מתפלל עליהן. כי אנחנו יודעים שהקב"ה מקור הכל, אנחנו יודעים שהעולם אחד, אנחנו יודעים שהקב"ה ברא את העולם ושכל הבריות כולן "יעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם". כל הבריות. אנחנו לא תמיד רואים

את זה, הרי גם אנחנו עצמנו לא תמיד כמו שהיינו רוצים לראות את עצמנו, לא תמיד כמו שאנחנו באמת, כמו שנשמטנו רוצה.

גם כלפי פנים אנחנו עושים עבודה של אמונה, אמונה בנשמה הטהורה שבקרבונו, ובטחון שהיא תנצח את כל החולשות ותתגבר על כל המעידות שלנו. ואנחנו עובדים, ועמלים לסייע בעדה - באמונה ובבטחון. כך גם עם זולתנו.

זו היא עבודת השלום. לא רק חיבה, ידידות, אלא עבודת השלום. הנביא אומר "והיה ביום ההוא יהיה ד' אחד ושמו אחד", הטוב האלוקי יופיע במילואו לעתיד לבוא. אבל יש עיכובים בדרך ואנחנו נפגשים בקושי, בקושי אצלנו, האישי שלנו, בקושי עם בריות רחוקות.

הנביא אומר: "חבור עצבים אפרים, הנח לו". 'עצבים' זה עבודה זרה. מדוע 'חבור עצבים... הנח לו'? אלא שחז"ל דורשים שאם באפרים מתגלה אחדות, מתכהה בצורה מסויימת טומאת העבודה זרה, מופיעה אחדות בעולם הזה. עבודה זרה היא שיא הפירוד, שכחת ד' המנהיג את הכל, הבורא את הכל. ואם אפרים מתחבר, אז הנח לו, יש תקווה, יש אחרית. יש אחדות בין הבריות, ודרך האחדות הזאת מופיע איזה גילוי של שם שמים.

מידת האחדות

אברהם אבינו אוהב את המקום ומתוך כך אוהב את הבריות. האחדות הזו היא מידה שאנחנו פועלים לקבוע בקרבנו יום יום שעה שעה. לחיות את האחד שמעבר למאורעות המתנגשים שבקרבונו, שסביבנו.

אחדות זו מופיעה גם במקום נוסף, בחג סוכות, בשמחה שבחג הסוכות, "ושמחת בחגך", שנאמר בעיקר בחג סוכות. יש הרבה בחינות בשמחה. הרמב"ם מדבר על השמחה בעבודת ד'. כשאדם מסוגל לאחד את מה שקורה לו, לחבר את כל מה שקורה לטוב האלוקי, למעשה ד', אז הוא יהיה בשמחה. חלק מהיכולת למלא את החיים בשמחה קשור ליכולת להתמודד עם מקרים של פגישה עם הרע בדרך החיים.

ישנן שתי דרכי התמודדות - גז"י וגז"ל - גם זה יעבור ו-גם זו לטובה.

כשאדם נתקל ברע הוא צריך לדעת קודם כל, כדברי ראש הישיבה, גז"י, גם זה יעבור. זה קטן. היחס הראשון שלנו לרע צריך פרופורציה, זה קטן. את

הרע לשים בצד. לא הכל שחור. כמובן שבעולם הזה נתקלים ברע, ואנחנו חווים את הקושי. לפעמים מאבדים משהו יקר. צריך לקחת את הדברים בפרופורציות שלהם, להגדיל את הטוב. זו הסתכלות מוסרית - להגדיל את הטוב, את הנפח של הטוב. לשים את הרע בגבולו. בקטנותו. אנחנו צריכים להרגיל את עצמנו לראיית אחדות מעשה ד', לראות איך הקב"ה מנהיג את המציאות ולדעת שגם אם יש דברים קשים, גם זה יעבור.

אבל בדברים מאד קשים אנחנו נזקקים למידה גדולה ממנה. אחרי ששמנו את הרע בפרופורציה, אנחנו מסוגלים להסתכל עליו כפי שהוא, בלי להגדיל אותו, בלי להתרגש ממנו יתר על המידה. אז אנחנו צריכים לעשות, וחייבים לעשות, עוד עבודה, הרבה יותר משמעותית. עד שנצליח לומר - גם זו לטובה. זו אמירה מוסרית עליונה. אדם צריך לעצור, להתבונן, לחשוב שהדברים כנראה לטובה גם בלי שהוא יודע איך. להאמין, לבטוח בחשבון האלקי, במחשבת ד'.

התורה מצינת לנו לדורות עולם כל מסע ומסע של בני ישראל במסעיהם. במדבר, "אלה מסעי בני ישראל". ורש"י אומר: כאן הוקרנו כאן הותשנו. כל מקום בנה את עם ישראל בדרכו לארץ ישראל, גם חטא המרגלים, גם קברות התאוה, לשון הרע והצרעת, למרות שהכל היה מסובך. סיבוכים וסיבוכים, אבל הם בנו את עם ישראל במרחב הזה של ההליכה במדבר. בנו את היכולת של הדור להגיע אל ירושלים. כמובן שרואים זאת במרחק שנים, אבל היחס שלנו בבואנו להתמודד עם הרע צריך להיות שאנחנו מתעצמים ביחס של אחדות.

היחס שלנו אל עצמנו הוא בהכרת הנשמה הטהורה שלנו שמתלבשת לפעמים בלבושים מסובכים.

כך צריך להיבנות גם יחסנו אל חברינו, יחס של הכרת 'אוהב את המקום אוהב את הבריות' עם הידיעה שלעתים יש קשיים, אבל בבטחון גמור שבאחרית חייבת להתקיים ההבטחה "ויעשו כולם אגודה אחת".

אנחנו עוסקים בעבודת השלום מתוך אמונה במקום ואהבה לבריותיו של מקום. היחס שלנו אל המציאות, אל הקורות אותנו, הוא יחס של אמונה ויחס של אחדות, לאחד את כל הקורות אותנו, את כל המוצאות אותנו. אנחנו עמלים לרומם את המבט עליהם ועמלים להיות מסוגלים להבנות מהם. אדם צריך להתרגל שהוא נבנה מכל דבר, להשתדל בזה מתוך הכרת האחדות

והשמירה האלוקית, ההכונה האלוקית שיש על העולם. לדעת שגם הוא בכלל בריותיו של מקום, לדעת שהקב"ה אוהב את בריותיו, שהקב"ה מגדל אותנו כל שעה ושעה. לעמול בזה, להתגדל בזה, לא רק לחכות שהבריות יתאחדו להם, לא רק לחכות שהטוב שבו יצא אל הפועל. לעמול באמונה, לעמול באהבה, לעמול בעבודת השלום.